

AKADEMIE VĚD ČESKÉ REPUBLIKY

Akademie věd České republiky

Teze disertace
k získání vědeckého titulu "doktor věd"
ve skupině věd Vědy filologické a přídružené

Pragmatika v češtině

.....
název disertace

Komise pro obhajoby doktorských disertací v oboru Český jazyk

Jméno uchazeče: Doc. PhDr. Milada Hirschová, CSc.

Pracoviště uchazeče: Katedra českého jazyka FP, Technická univerzita Liberec

Místo a datum

1. Lingvistická pragmatika v současnosti

Pragmaticky orientovaná lingvistika patří v současné době k nejrozšířenějším směrům lingvistického zkoumání. Je ovšem třeba si uvědomovat, že pod tímto označením, ačkoli např. v nabídkách lingvistických publikací zpravidla zaujímá značný prostor, se souhrnně zařazuje fakticky několik odlišných odvětví lingvistiky. Je to především pragmatika formální, která usiluje o logicky formalizovanou analýzu a deskripci v podstatě sémantických jevů, především z oblasti reference, presupozice a anafory. Zde se jako prominentní jeví teorie diskursově reprezentace (Discourse Representation Theory, obvykle uváděná jako DRT) Kampa a U. Reyla (1993, 2005) a práce I. Heimové (1991) a N. Kadmonové (2001). Dále je to teorie relevance, osobitým způsobem rozvíjející Griceův (1975) inferenční model, v níž mezi čelné představitele lze uvést jednak zakladatelské osobnosti D. Wilsonové a D. Sperbera (1986), dále pak na ně navazující studie R. Carstonové (1991, 1998, 2004) a D. Blakemoreové (1992, 2005). Na H.P. Grice ovšem navazuje i teorie implikatur, resp. neo-griceovská teorie významu (L. Horn, 1996, 1997, 2004, 2005, S. C. Levinson, 1983 a zejm. 2000) snažící se vytvořit metodologii kontrolovaného odvozování neexplicitních složek obsahu výpovědi. Jiný obsáhlý okruh představuje další rozvíjení teorie řečových aktů, v současnosti spíše kritické (K. Allan, 1998, F. Liedtke, 1998), popř. takové, které pojem řečového aktu redefinuje směrem ke konverzační analýze (M. Geis, 1997). Impulsy Griceova kooperačního principu v součinnosti s principem zdvořilostním (G. Leech, 1983), zároveň s odkazy na vlivnou teorii zdvořilosti v pojetí P. Brownové a S.C. Levinsona (1987) využívají početné studie zejm. z oblasti kontrastivní pragmatiky, provávající zdvořilostní strategie mluvčích různých jazyků (např. M. Terkourafiová, 2001/2005). Společným rysem všech pojednání vycházejících z teorie řečových aktů a z koncepce Griceovy je zkoumání všech stupňů a úrovní „nepřímosti“ výpovědi / řečového jednání, a to jak z hlediska prediktability, tj. z pohledu produktora, tak z hlediska interpretačního, tedy z pohledu vnímatele, a silný zřetel ke kontextu, jež se ovšem chápe v různé šíři a s různou úrovní abstrakce, často až sociokulturně (Wierzbicka, 1991). V neposlední řadě je zde konverzační analýza, soustředující se na co nejširší empirické postihování jazykových projevů ve všech sférách komunikace, s přesahem do kritické analýzy diskursu, která v současné době má blíže k sociologii (se zaměřením na studium masových médií a na studia politologická) než k lingvistice v tradičním chápání. Rozvíjí se i metapragmatika, postihující jakékoli reflektování a komentování jazykových výpovědí (Verschueren, 1999, 2000). Ukazuje vztah metapragmatických prostředků k analýze diskursu – obvyklé způsoby myšlení a

mluvení o jazyce a o užívání jazyka, které jsou v určité komunitě zavedené, nezpochybňované, se stávají základem jazykové ideologie, tj. chápání jazyka jakožto součásti identity jedince v jisté komunitě.

I pragmaticky zaměřené analýzy usilují o maximální míru explicitnosti výkladu smyslu výpovědi. Je ale nutno mít na paměti, že explicitnost formální gramatiky, nezávislá a pravidly vynucená, je jevem jiného řádu než explicitnost interpretace v pragmalinguistice, která se ve značné míře opírá o individuální, kontextem podmíněné faktory, které z větší části nelze formalizovat. Tradiční rozlišování sémantiky a pragmatiky jako kompetence a performance doplňuje Carstonová o pojem diskursové kompetence – souboru principů řídících u každého mluvčího výběr jednotlivých syntaktických a referenčních voleb v určitém kontextu; pokud jde o posluchače/adresáty, tyto principy řídí jejich chápání zvolených konstrukcí. Pragmatické jevy však nejsou součástí gramatiky.

Ukázaná diverzita oboru je patrně důvodem, proč jen malá část publikací snažících se postihnout více či méně celé spektrum pragmaticky orientovaných studií jazyka bere v úvahu opravdu všechny výše zmíněné směry a teoretické odnože ve stejném stupni detailnosti. Zpravidla se autor hlubšího postižení některého z existujících směrů programově vzdává.

V české lingvistice patří k předním badatelkám pohybujícím se v pragmatické sféře J. Hoffmannová a O. Müllerová (1999, 2000, 2003), které se zabývají dialogem a všemi aspekty mluvené komunikace, a S. Čmejková (2000, 2003), jež směřuje spíše k teorii textu. Do sociolingvistiky jsou zaměřeny práce J. Nekvapila, k teorii komunikace práce K. Šebesty (1993).

2. Cíl disertace

Cílem *Pragmatiky v češtině* bylo předvést celou škálu jevů, kterými se lingvistická pragmatika standardně zabývá, s ohledem na to, jak se projevují v češtině. Svou roli zde hrála jednak typologická charakteristika češtiny, tj. její flexivní charakter projevující se v rozsáhlé kongruentnosti, která často reflektuje právě faktory pragmatické, jednak česká slovní zásoba, především pokud jde o repertoár ilokučních sloves a na ně navazujících deverbálních substantiv. Dalším cílem bylo prozkoumat širokou oblast deixe a jejích vyjadřovacích prostředků, přičemž mnohé okruhy (časová a prostorová deixe, personální a sociální deixe) byly takto v češtině

zkoumány poprvé.

V neposlední řadě bylo cílem *Pragmatiky v češtině* prezentovat výsledky pojmové i terminologické analýzy konceptů v oblasti teorie řečových aktů, protože jak se ukazuje, tato vlivná teorie je v oblasti anglosaské, německé a slovanské reflektována vždy poněkud odlišným způsobem. Šlo zejména o porovnání a vzájemné vymezení pojmů a termínů *řečový akt*, *ilokuční akt*, *řečové jednání* a *komunikační funkce výpovědi*. Zavedené užívání vedlo k tomu, že není-li uvedeno jinak, chápou se uvedené termíny jako synonyma, což se však hlavně při srovnání prvních tří s termínem *komunikační funkce výpovědi* nejeví jako zcela adekvátní.

V průběhu práce se objevila další oblast, v české lingvistice rovněž dosud nereflektovaná, a to teorie implikatur. Uplatnění Hornova přístupu (využití tradičních opozičních čtverců) ukázalo možnost zobrazit systém českých kvantifikátorů a determinátorů jako jednu provázanou oblast řízenou velmi obecnými principy.

3. Zvolené metody zpracování

Zvolený přístup k pragmatické analýze se vědomě hlásí k tzv. moderate pragmatics, jak je uplatňuje např. kompendium Levinsonovo nebo jeho práce pozdější (2000). Sám termín „moderate pragmatics“ je ovšem novější (Cappelen, H. - Lepore, E., 2002) a vymezuje se vůči tzv. „radical pragmatics“, reprezentované zejm. pracemi J.R. Searla (např. 1983). Jde o to, že „radikální pragmatika“ popírá přímou závislost mezi významem (meaning) indikativní věty a podmínkami, za nichž taková věta může být pravdivá nebo nepravdivá, a to i za těch okolností, je-li (1) provedena specifikace významu každého jednotlivého slova ve větě, (2) specifikována kompoziční (syntaktická) pravidla, (3) provedena disambiguace případných dvojnásobných výrazů, resp. precizován význam výrazů vágních a (4) stanoveny referenty všech výrazů užitých referenčně. V pohledu radikální pragmatiky význam věty ponechává prostor pro variování pravdivostních podmínek při každém jejím užití, a je tedy vždy jen „aplikován“. Pro logické sémantiky se tím zavírá možnost pracovat se sémantickými presupozicemi. „Umírněná“ pragmatika nepopírá, že existují indikativní věty, jejichž pravdivostní podmínky přesahují sémantické hodnoty jejich složek (srov. zde př. 3 – 3c v kap. 4.), obecně však, jsou-li splněny podmínky (1) – (4), lze zjistit (odvodit nebo jinak specifikovat) a/ podmínky, za nichž je věta pravdivá, b/ jakou propozici věta

vyjadřuje, c/ co je větou (intuitivně) doslova řečeno. (Existuje ovšem i další, postwittgensteinovská linie, pro kterou platí zaměření opačné: není úkolem lingvistiky znát procedury zjišťování pravdivosti vět nebo propozic jimi vyjadřovaných, nýbrž pro lingvistiku stačí rozumět větě nebo jí vyjadřované propozici, což znamená umět si předsatvit, jaký je svět, je-li propozice pravdivá.) K tomuto pojetí pragmatiky se hlásí práce K. Bacha (1994, 2005), R. Carstonové (1991), F. Récanatiho (1993), D. Sperbera – D. Wilsonové (1986) aj. Ačkoli ve výkladech např. o smyslu řečových aktů se zde silná vázanost na kontext (v nejširším smyslu) nepopírá, naopak se uplatňuje jako argument proti čistě lingvistické povaze řečových aktů, celkově se výklady v práci prezentované radikálním pragmatickým stanoviskům vyhýbají.

Neusiluje se zde o formalizaci, jak je uplatněna např. v DRT.

V definicích, které v existujících kompendiích a úvodech do pragmatiky najdeme, se standardně opakují následující klíčová slova: užívání jazyka, fungování jazyka ve společnosti, kulturní a sociální kontext. Rozsah jevů, které se do pragmatiky řadí, se ovšem od autora k autorovi liší. V klasické definici Morrisové (1938/1970) je pragmatika tím odvětvím sémiotiky (teorie znaku), která zkoumá vztah znaků k jejich uživatelům / interpretům. (Dalšími odvětvími sémiotiky jsou syntaktika, která zkoumá formální vztahy jednoho znaku ke druhému, a sémantika, vztahy znaků k objektům, k nimž mohou být znaky vztaženy.) Morrisovo rozčlenění sémiotiky na syntax, sémantiku a pragmatiku má, přinejmenším ve filozofickém smyslu, předchůdce v trichotomickém rozčlenění “semeiotiky” u Ch. S. Peirce na spekulativní gramatiku, logickou kritiku a spekulativní rétoriku, zvanou též methodeutika, která se zabývá metodami efektivního užívání znaků. Peirce je považován za zakladatele pragmatismu jakožto metody vědeckého výzkumu a myšlenkového směru (Peirce, 1972, s.11-105.); s tím však lingvistická pragmatika bezprostředně nesouvisí. Kdybychom měli akceptovat Morrisův původní předpoklad, že do pragmatiky patří všechny biotické aspekty semiózy, tj. všechny psychologické, biologické a sociologické jevy spojené se vznikem, fungováním a užíváním znaků, znamenalo by to, že jazyková pragmatika se má zabývat jakoukoli lidskou činností spojenou s používáním jazyka, zahrnovala by tedy, s jistou nadsázkou, vlastně všechny humanitní obory. Obory mající jako svůj předmět zkoumání uvedených aspektů jazyka jsou však od doby prvního publikování Morrisovy stati (1938) značně diferencované. Samostatná existence psycholingvistiky, sociolingvistiky, etnolingvistiky, oborů, jako je neurolingvistika a teorie komunikace, a aplikace jejich poznatků v klinické psychologii, psychoterapii, praktické výuce komunikačních dovedností, a koneckonců i v oblasti public

relations a v reklamě ovšem ukazuje, že takto formulované chápání pragmatiky nepřipadá v dnešní době v úvahu. I když je nezpochybnitelné, že psychologické a sociologické jevy se do oblasti zkoumané jazykovou pragmatikou promítají a interdisciplinární charakter pragmatiky se nepopírá, natolik široké pojetí by bylo neúčelné a v žádné z existujících prací není uplatňováno. Opačné, značně zúžené chápání pragmatiky se objevuje v analytické filozofii, která se přednostně soustřeďuje na studium reference, resp. zejména indexových a deiktických výrazů, a to jak v přirozených, tak v umělých jazycích. V zásadě do pragmatiky patří jevy, pro které nemá prostředky formální sémantika. Protože formální sémantika češtiny není k dispozici, je zde pragmatika definována extenzionálně. Vedle pragmatických studií „extenzionálních“, tj. říkajících, co z chování člověka při užívání jazyka je pragmatické (reference, ilokuce, zdvořilost), je však vlivné i „intenzionální“ chápání pragmatiky, které bývá obvykle reprezentováno tímto Gazdarovým výrokem: „Pragmatics has as its topic those aspects of the meaning of utterances which cannot be accounted for by straightforward reference to the truth conditions of the sentences uttered. Put crudely: PRAGMATICS = MEANING – TRUTH CONDITIONS.“ (Gazdar, 1979, s. 2.) V naší práci se snažíme postihnout jak aspekt extenzionální, tak intenzionální.

Není jednoduché narýsovat hranice mezi jevy, které užívání jazyka podmiňují a ovlivňují (což jsou jednak jazyk sám, tedy jeho slovník a gramatika, jednak onen „kulturní a sociální kontext“), a jevy v jazyce, které jsou tímto užíváním podmíněny – přičemž jazyková pragmatika by měla zkoumat právě onu druhou skupinu. V **lingvistické pragmatice** je tedy nutné vymezit její vztah ke **gramatice** a **sémantice** přirozeného jazyka a rovněž si stanovit chápání termínu **funkce** jazyka. Dalšími klíčovými pojmy jsou **kontext** a **komunikační situace**, jejichž chápání se rovněž často rozchází, především pokud jde o jejich šíři a komplexnost. Kontext chápeme primárně jako „jazykové okolí“, a to jak bezprostřední (zde se někdy užívá termínu ko-text), tak i širší, v rámci komunikačního celku. Termín komunikační situace může být nejstručněji definován jako okolnosti, za nichž se komunikace (řečová činnost, řečové jednání) odehrává, a všechny její složky, které jsou pro komunikaci relevantní. Nejdůležitějšími složkami komunikační situace jsou mluvčí (produktor výpovědi), adresát, komunikační záměr/záměry mluvčího, psychické faktory spojené s osobami mluvčího a adresáta, výpověď (výpovědní událost) a její kontext. Především však chceme zdůraznit, že pragmatický popis jazyka nereprezentuje žádnou další „rovinu“ nebo „vrstvu“ jazykového systému, ať už se na rozlišování nebo nerozlišování podobných rovin díváme jakkoli, dokonce ani pokud akceptujeme existenci „textové roviny“, která by

primárně měla být formována faktory pragmatickými. Jako velmi užitečný se nám jeví Verschuerenův (1999) koncept pragmatické dimenze. Každá jazyková entita vyšší než foném má svou **pragmatickou dimenzi**, resp. může být nazírána v **pragmatické perspektivě**. Tato pragmatická perspektiva spočívá v náhledu na jazykové jevy (hláskové, morfologické, syntaktické) nikoli primárně z hlediska jejich formy a pozice v gramatice daného jazyka, nýbrž z hlediska jejich užívání v řečové komunikaci – je to právě užívání v komunikaci, při kterém pragmatická dimenze jazykových entit vzniká. Předpokladem úspěšné (efektivní) komunikace je znalost prostředků jazyka a jejich významů a znalost pravidel, která nám umožňují tvořit gramaticky i sémanticky nedefektní věty daného jazyka. Tato oblast se tradičně označuje jako **gramatická / jazyková kompetence**. Komplementárním pojmem k jazykové kompetenci je **performance**, produkování a interpretace promluv v konkrétních situacích. Schopnost úspěšně komunikovat daným jazykem však znamená znát také podmínky a pravidla užívání gramaticky utvořených vět (popř. rozeznání a interpretace vět gramaticky defektních). Mezi pravidly z oblasti jazykové kompetence (a) a pravidly úspěšného komunikování (b) je ovšem zásadní rozdíl. Pravidla (a) se rodilý mluvčí naučí zhruba do šesti let věku, pak už ne (jde o rodný, nikoli další jazyk); (a) se v čase nemění. Pravidla (b) se učíme celý život, v čase se proměňují a lze je regulovat (svou roli zde má i kodifikace toho, co je považováno za správné, „spisovné“). **Pragmatická kompetence** se označuje jako kompetentní způsob užívání kompetentně utvořených vět v závislosti na komunikační situaci. (Srov. také pojem diskursově kompetence u Carstonové, viz výše kap. 1.) Jak ovšem poznamenává Levinson (1978, s. 260, 1983, s.10), jakékoli pravidlo užívání jazyka dříve nebo později ovlivní jazyk sám, odrazí se na jeho struktuře – a striktní hranice mezi jazykovou a komunikační kompetencí nebude moci být narýsována.

Základní metodou tedy bylo poměrování (filtrování) českých jazykových dat teoretickými konstrukty, z nichž část již byla v českém materiálu uplatněna, část však nikoli. Zejména v těch oblastech, které již byly poměrně rozsáhle zpracovány (teorie řečových aktů), dospěla práce k reinterpetacím a teoretickým posunům.

4. Výsledky disertace

V **úvodu** práce je podáno vymezení lingvistické pragmatiky v současné době a rovněž různá chápání pojmů/termínů **užívání jazyka a funkce jazyka**. Zatímco „užívání“ jazyka, vlastní oblast pragmatiky, lze chápat víceméně stejně jako v neterminologickém užití, „funkce“ ve výše popsaných koncepcích může být vztah existující mezi jevy v jazyce, vztah mezi prvkem jazyka a referentem, úkol, který může jazykový prostředek plnit (k němuž je předurčen), a také záměr (účel), s nímž může být jazykového prostředku použito, a v souvislosti s tím také jeho funkční potenciál (použitelnost). Do oblasti jazykové pragmatiky patří jak význam vztahový, tak význam účelový, a ty se navíc často překrývají (např. při chápání reference jako řečového jednání).

První kapitola se zabývá vztahem pragmatiky a sémantiky a pragmatiky a gramatiky. Sémantika je u Morrisa odvětví zabývající se vztahem znaků k jejich významům, respektive k objektům (referentům), k nimž mohou být znaky vztaženy. Jak ale poznamenává Lyons (1977, s. 117), při zaměření na přirozený jazyk je striktní rozlišení sémantiky, syntaxe a pragmatiky často nejisté. Jakkoli je nám blízké bilaterální pojetí znaku, uvědomujeme si, že do užívání jazyka v komunikaci zpravidla vstupuje znak jako jeden celek a podstatná je jeho aktuální referenční platnost (i když ta je umožněna a podmíněna autonomními, mimokontextovými vlastnostmi znaku). Vztahy znaků mezi sebou (tedy v Morrisově definici syntax) se vyjadřují / manifestují prostřednictvím jak gramatických morfémů, tak morfémů lexikálních (spojky, primární a sekundární předložky). Jiné složky slovní zásoby, tzv. indexy, jsou jakožto znaky značně specifické. Ačkoli možnosti jejich kombinace s jinými znakovými jednotkami nejsou omezeny, jejich sémantická složka je, jak známo, primárně dána pouze jejich referencí, tj. pragmaticky, a jejich deskriptivní (neindexové) užití je vázáno jen na zcela speciální kontexty. Referenční podmíněnost jako primární faktor platí i pro tzv. pragmatickou anaforu, resp. situační deixi. Rovněž částice jakožto svébytné lexikální jednotky mají funkci primárně pragmatickou (i když jejich lexikální sémantika nebývá zcela vyprázdněná), navíc možnosti jejich vztažení k jiným znakům ve smyslu syntaktickém jsou sekundární. Gramatické morfémy podílející se na vyjadřování časových významů (resp. jde o časové gramémy, které jsou složkou celkového významu flexe) jsou z hlediska vztahu k pragmatice mezi morfémy do jisté míry výjimečné - jestliže totiž není sporu o tom, že čas je kategorií deiktickou (referuje k lokalizaci propozice na časové ose vzhledem k okamžiku promluvy), pak mají gramémy s významem času referenci, a tudíž jsou znaky podobného typu jako indexy. Protože však vyjadřování časových významů se na složených slovesných tvarech distribuuje mezi několik složek, z nichž některé, jakožto pomocná

slovesa, jinou než časovou funkci nemají (*jsem, jsa, budu*), je i zde vztah gramatických, sémantických a pragmatických složek komplikovanější.

Na druhé straně zase (syntaktický) vztah jednoho znaku ke druhému může být dán / podmíněn výlučně faktory pragmatickými a záleží na konkrétním jazyce, zda a jak bude, nebo nebude vyjádřen gramatickými prostředky. V češtině shoda v gramatickém rodu (který je v tomto případě dán pragmaticky a morfologicky je neviditelný) u preteritálního přísudku v 1. a 2. os. sg. zajišťuje (referenční) identifikaci mluvčího a adresáta, naopak koreference (kontrola) subjekt – subjekt (př. 1), objekt – subjekt, (př. 1a) nebo objekt – subjekt (př. 2) v uvedených infinitivních konstrukcích gramatickými prostředky vyjádřena není a vyrozumívá se pouze z kontextu, tedy pragmaticky:

(1) *Josef_i nám_j slíbil PRO_i přijít včas.*

(1a) *Josef_i nám_j slíbil PRO_j přijít včas.*

(2) *Josef_i nám_j nařídil PRO_j přijít včas.*

(2a) **Josef_i nám_j nařídil PRO_i přijít včas.*

Zůstává otázka, zda v tomto přístupu ke zkoumání užívání jazyka nutně potřebujeme pojem / termín jazykový znak – užívání jazyka se týká i jednotek, jejichž povaha nepochybně není znaková. Nabízí se možnost nahradit termín znak termínem jazyková jednotka / entita. Užívání jazyka, tj. jeho fungování v pragmatické perspektivě, není zřejmě oddělitelné od jakékoli složky jazyka, neboť jak jsme už uvedli, užíváním dostává každý jazykový výraz pragmatickou dimenzi, resp. lze na něj pohlížet z hlediska pragmatického. Platí to jistě především o výrazech, které jsou jazykovými znaky, ale zprostředkovaně se pragmatický aspekt projevuje např. i u jednotek fonetických. Srov. zejm. příznakovou artikulaci některých hlásek v souvislosti s tím, pro jaký kód / subkód v rámci daného jazyka se mluvčí rozhodne, dále konotace s určitými subkódy spojené a jejich vázanost na konkrétní komunikační situaci. Pragmatickou funkci dále má intonace při rozlišování ilokučních / komunikačních funkcí výpovědi, tedy v oblasti řečového jednání.

Jako hlavní důvod, proč je nutné rozlišovat sémantický a pragmatický pohled na jazykové jevy, se uvádí nemožnost plně interpretovat věty pouze na základě jejich jazykového významu, resp. pouze na základě jazykového významu jednotek, z nichž jsou utvořeny. Nejde jen o již zmíněné indexové výrazy nebo o výrazy či konstrukce dvojznačné či neurčité, ale také o významy, které do vět „vnášíme“ (vinterpretováváme) na základě svých znalostí mimojazykové skutečnosti. Srov. v mnoha pragmatikách citované příklady

- (3) *Vzali se a měli dítě.*
 (3a) *Měli dítě a vzali se.*
 (3b) *Vzali se a (potom) měli dítě.*
 (3c) *Měli dítě a (potom) se vzali.*

Z hlediska použité spojky by mezi pravdivostí souvětí (3) a (3a) neměl být rozdíl, protože A & B je stejné jako B & A, jestliže jak A, tak B jsou věty buď pravdivé, nebo nepravdivé. Jak ale ukazují (3b) a (3c), naše interpretace (a tím i možné hodnocení pravdivosti celého souvětí) bude pokaždé jiná, protože vycházíme z předpokladu, že lineární uspořádání jazykových pojmenování jevů ve výpovědi, kterou o mimojazykových událostech referujeme, zpravidla přirozeně odpovídá pozorovanému reálnému pořadí těchto jevů (jejich časové následnosti) ve skutečnosti. Do spojky *a* zde tedy vnášíme význam „a potom“. Pokud chceme tento význam časové následnosti eliminovat, musíme to udělat explicitně, např. *Vzali se a měli dítě, ale nevím, jestli opravdu v tomto pořadí*, případně uvést dané dvě věty do takového kontextu, který umožní vnímat jejich obsahy paralelně, nikoli sekvenčně, např. *Co je nejvíc zaměstnalo v minulém roce? – Vzali se a měli dítě.* sémantický komponent celkového významu zejména souvětí není zcela autonomní a že pragmatické (konotované) významy jako výsledky pragmatického zpracování jednotlivých vět jsou významným příspěvkem k jejich sémantice, a to včetně pravdivostních podmínek.

Řekneme-li

- (4) *Bud' se z něho stal alkoholik a žena ho opustila, nebo ho opustila žena a z něj se stal alkoholik, ale nevím, jak to vlastně bylo,*

připouštíme, že bez „pragmatického vstupu“ nejsme schopni posoudit, co je v daných dvou variantách příčina a co následek, a jaké jsou tedy pravdivostní podmínky každé ze složek tohoto souvětí.

Smysl výpovědi je tedy sice na **významu věty** závislý, neboť význam věty je jeho „nosičem“, avšak nevyčerpává se jím, je zpravidla bohatší, a to právě o ony „vinterpretované“, pragmatické složky. Je pak otázkou teoretického přístupu, jaký statut a rozsah se oněm vinterpretovaným složkám přisuzuje. Je však třeba mít na paměti, že zatímco **věta** často připouští několikerou interpretaci, je dvoj- nebo i víceznačná, **užití výpovědi** víceznačné obvykle není (pokud to ovšem není záměr), protože komunikační situace formovaná (mimo jiné) faktory „já“ (mluvčí), „ty“ (adresát), „zde“ (lokální deixe) a „ted“ (temporální deixe) víceznačnost zpravidla odstraňuje, resp. na základě těchto faktorů ji odstraňuje adresát, když výpověď určitým způsobem intuitivně

pochopí a případně následně reinterpretuje. (Jinou otázkou je, zda má adresát vždy k dispozici všechny nezbytné informace, vytvářející „laboratorní podmínky“; pokud ne, i užití výpovědi může být pro adresáta víceznačné.) Další rozsáhlá a pro logiku i gramatiku zásadní oblast, kde se stýká pragmatika se sémantikou, je tedy oblast deixe a reference.

Vztah gramatiky a pragmatiky může být nahlížen jednak obecně, jako vztah „type“ vs. „token“, tedy vztah mezi modulární jazykovou doménou, která je typizovaná a v níž platí obecně popsatelná a formalizovatelná pravidla produkování gramaticky správných vět (gramatika) a na druhé straně doménou funkčně (záměrově) motivovaných jedinečných případů užití typizovaných jazykových prostředků, v níž se ono užívání řídí více či méně volnými principy a strategiemi, které připouštějí zobecnění jen do jisté míry, formalizaci pak téměř vůbec ne. Stejně jako mezi pragmatikou a sémantikou, ani mezi gramatikou a pragmatikou ostré hranice neexistují. Lze tedy např. přesně vymežit, jakou formu v určitém jazyce má tzv. doplňovací otázka a čím se liší jednak od otázky zjišťovací, jednak od oznamovací a od imperativní věty (resp. od jiných větných typů, pokud jsou v příslušném jazyce gramatikalizovány další slovesné a větné módy), avšak postihnout všechny možnosti a způsoby užití doplňovacích otázek (tzn. jejich komunikační funkce) je sotva možné, i při snaze o vyčerpávající popis. Mezi jednotlivými „způsoby užití“ pak budou jen velmi volné, nepravidelné vztahy.

Obecně lze říci, že posuzujeme-li „viditelnost“ pragmatického aspektu u gramatických jevů, je to syntax, kde je tento aspekt patrně nejzřetelnější. (Soustředění na pragmatické aspekty syntaxe se někdy označuje jako „pragmantax“.) Výpovědní interpretace syntaktických jevů je podmíněna faktory pragmatickými tak často, že se právě v této oblasti hranice mezi gramatikou a pragmatikou stávají nezřetelnými. Neznamena to ovšem, že neexistují. Obecným ukazatelem „syntaktičnosti“ jistého jevu je možnost jej generalizovat a formalizovat. Naopak jevy příslušející pragmatice se vždy týkají výpovědních událostí, formalizaci se vzpírají a zobecnění je u nich možné jen v hrubých obrysech. Právě proto, že pragmatická dimenze syntaxe se projevuje především v jednotlivých konkrétních výpovědních událostech, v jejich interpretaci komunikanty, je v rámci syntaxe ve vlastním smyslu těžko zachytitelná – generalizovat a pravidelně popsat lze nanejvýš pragmatický potenciál syntaktických jevů. Variovat a aktualizovat syntaktické konstrukce s pomocí zvukových prostředků (parcelace nebo dodatečné připojování, neúplné nebo nedokončené výpovědi, nezřetelné hranice syntaktických celků aj.), v souvislosti s využitím

pragmatického potenciálu lexikálních prostředků (částic) lze téměř bez omezení.

Syntakticko-pragmatická příznakovost výpovědi ovšem rozeznatelná je a směřuje adresáta k nastartování inferenčního procesu vázaného na komunikační situaci. Inferenční proces začíná u rozeznání lokuce (typu věty založeném na slovesném modu) a reference příslušné výpovědi a kromě implikatur zahrnuje rovněž uplatnění určitého souboru presupozic, který se z hlediska „syntaktické pragmatiky“ jeví jako centrální. Potenciál tzv. primárních lokucí (všechny představitelné transpozice) je do značné míry specifickou záležitostí každého jednotlivého jazyka, která je výrazně ovlivněna frazeologií a idiomatikou.

Druhá kapitola se zabývá referencí a deixí. Reference je vztah (vztažení) jazykového výrazu k pojmovému obsahu (mentální reprezentaci) a jeho prostřednictvím k objektu mimojazykové reality, přičemž referencí v užším smyslu (na rozdíl od deixe, resp. exofory) se míní ty případy, kdy se k realitě vztahuje vlastní jméno nebo plnovýznamový výraz. (O specifických vlastnostech proprií viz v úvodu kap. 2.3.) Podle určité teorie referuje vždy mluvčí, nikoli výraz; v jiném pojetí referuje výraz tím, že ho mluvčí užije. (Akt referenční spolu s aktem predikačním jsou složkami aktu propozičního/lokučního a ten spolu s aktem ilokučním vytváří mluvní akt, srov. Searle, 1969.) Plnovýznamová slova v referenci slouží jako deskripce (deskriptory). Referenčně může být užít jednoslovný výraz i různě rozsáhlá jmenná skupina (třeba i s restriktivní větou). Reference může být neurčitá (referuje se genericky k třídě objektů nebo k objektu libovolnému nebo neurčenému) i určitá, ale vzhledem k tomu, že čeština nemá člen, není tento rys referenčně vztaženého pojmenování v české gramatice vyjádřen. S určitým členem nemůže být ztotožňováno demonstrativum *ten (ta, to)*, i když se v některých kontextech, kdy není užito deikticky ani exoforicky (a je v podstatě redundantní), funkci členu blíží. Např. *Přines mi ty nůžky na plech, co jsou v garáži, To zelené křeslo v rohu u okna má odřený potah, Říkal to ten zubař ze třetího patra.* (Za člen však lze považovat *ten* ve spojení *To je ten nejlepší vtip, jaký jsem kdy slyšel*, kdy je *ten* součástí individualizace vyjádřené superlativem.) Plnovýznamová slova mají **referenční potenciál**, který se zakládá na jejich významu; mezi významem slov užitých k referování (k určité deskripci) a jejich referentem však není žádný obligátní vztah, slova slouží jen k poukázání na osoby nebo objekty. Proto může být jeden a týž referent identifikován na základě deskripcí s různým významem. Reference může být příznakově (záměrně) nespecifická, neurčitá. Neurčitost může mít signalizaci buďto nulovou, kdy nespecifičnost reference vyplývá z kontextu (*Před naším domem zastavilo 0auto. Vystoupil z něho 0muž a zamířil ke vchodu.*), nebo se signalizuje

determinátory neurčitosti, jejichž základem jsou v češtině morfémy identické s tázacími zájmeny a příslovci, spojené s modifikujícími morfémy *ně-*, *-si*, *-koli*, *leda-/lec-*, *všeli-*, *kde-*, případně sémanticky průhlednými kompozity s *bůhví-*, *kdoví-* *čertví-*. Patří sem také číslovka *jeden* a adjektiva *určitý* a *jistý*, a volněji rovněž spojení typu *dělej, co děle; at' řekl, co řekl*. Úspěšnost referenčního aktu je srovnatelná s perlokučním efektem – j zjistitelná až při pokračování komunikační výměny. Probírají se rovněž názory na referenční vs. atributivní užití určitých deskripcí – pokud je akceptujeme, je rozdíl mezi referenčním a atributivním užitím formálně totožného výrazu rozdílem pragmatickým, protože je podmíněn pragmatickými faktory, zejména okolnostmi aktuální výpovědní události. Bližší je nám však názor Searlův (1991), podle něhož rozdíl mezi referenčním a atributivním užitím neexistuje, o referenci jde vždy, rozdíl je pouze v možnostech výběru referenčního hlediska. (Náš komentář: Dovedeno do důsledků, každá deiktická reference, protože je založena na deskripci, je atributivní, protože jako každý atribut je založena na predikování.)

Oblast deixe je silně provázána se sémantikou přirozeného jazyka a je rovněž vysoce gramatikalizována. (Např. český systém tzv. zájmen a demonstrativ má kompletní deklinační paradigma a s výjimkou indexů *já* a *ty* obsazuje větné pozice podle stejných pravidel jako plnovýznamová slova.) Deixi se míní jednak ukazování a odkazování, kdy mluvčí navazuje a reflektuje vztah svých výpovědí k okolnostem, za nichž komunikace (výpovědní událost) probíhá, jednak funkce některých výrazů. Patří sem tzv. indexy *já*, *ty*, *zde* a *ted'*, dále demonstrativa, zájmena, prostředky vyjádření času, časová a lokální adverbia, prostředky identifikující účastníky nebo neúčastníky komunikace (personální deixe) aj. Protože mezi deiktické kategorie patří i osoba a čas, mají deiktickou funkci také slovesné koncovky, které tyto významy kumulovaně vyjadřují. Pro tzv. čisté indexy *já*, *ty*, *zde*, *ted'* a pro vlastní jména se vžil Jakobsonovo označení shifters, protože jde o jednotky, které se od jedné výpovědi k druhé přesouvají (*shift*) z jedné entity, k níž se aktuálně referuje, na jinou entitu zvolenou mluvčím. U výrazů *já*, *ty*, *zde* a *ted'* se dále upozorňuje na jejich vlastnost označovanou jako token-reflexivity, tj. na to, že jejich aktuální užití (token) referuje k nim samým (nemají synonyma, jiné jazykové výrazy pro danou funkci neexistují). Tak např. užití indexu *já* referuje k osobě, která pronáší výraz *já* a jazykový význam čistých indexů splývá s jejich referencí (srov. *já nešťastný – já nešťastná*). Příslušnost deiktických slov k pragmatice je však neoddiskutovatelná, protože jde o

prominentní prostředek vyjadřující vztah jazyka k okolnostem jeho užívání.

V nejobecnějším smyslu lze rozlišovat **deixi situační** (vztah obsahu výpovědi k mimojazykovým okolnostem) a **deixi kontextovou** (vztah k předcházejícím nebo následujícím složkám komunikátu / komunikace). Toto rozlišení se týká „objektu odkazování“, nikoli jazykových prostředků, které se na něm podílejí. Deiktické prostředky jazyka, zejména demonstrativa a adverbia, mohou být zapojeny v obou oblastech.

Složkami situační deixe jsou deixe časoprostorová (o deixi prostorové a o deixi temporální je ovšem vhodné uvažovat zvlášť) a deixe personální, jejíž podoblastí je deixe sociální. Na deixi časové se v češtině podílí vid (zejm. tzv. iterativa, která slovesný děj kvantifikují), na deixi prostorové kromě jiných výrazů také kooperující slovesné předpony a předložky. I když se jazyky vyjadřují velmi podobně o prostoru i o čase, je nutno si uvědomovat, že čas je lineární, zatímco prostor je trojrozměrný, a prostorová orientace je proto nutně komplikovanější, protože kromě statické lokalizace na ose nebo pohybu po ní (horizontální orientace) zahrnuje i lokalizaci a pohyb vertikální. Nejbližší analogii k umístění na časové ose představují prostorové koncepty „přední“ a „zadní“ (časová adverbialia jsou orientována „dozadu“ a „dopředu“). Temporální designátory lze dělit na **deiktické designátory**, jako jsou uvedené gramémy a indexové lexikální prostředky *ted', dnes, včera, zítra*, a na **strukturované designátory**, jako např. *15. prosince 2002*. Zatímco referenty indexových výrazů (deiktických designátorů) jsou zcela determinovány situačním kontextem výpovědi, strukturované designátory stav/událost/proces časově lokalizují (ukotvují) vzhledem k časové ose fyzikálního času a s pomocí dohodnutých kvantifikujících (časoměrných) jednotek, tedy vlastně „měřítka“, které na průběh času klademe.

Na rozdíl od časových významů, které představují bod nebo úsek (interval) na ose, denotují předložkové fráze s prostorovým významem trojrozměrné kontinuum. Např. *nad stolem* referuje k „okrsku“, do něhož patří každý bod, pro který platí, že se nachází nad horizontálně vymezeným povrchem (jakéhokoli) stolu. Vertikálně má tento okrsek pouze „dolní“, resp. počáteční hranici, jeho horní / koncový limit striktně vzato neexistuje. Z hlediska empirického, tedy výsostně pragmatického však platí, že o horní hranici okrsku „nad stolem“ rozhoduje buďto strop, popř. jiný svrchní kryt lokality, v níž je určitý stůl umístěn, nebo se tento horní limit řídí „obzorem uživatele“.

Sociální deixis se rozumí referování k osobám specificky podmíněné sociálními rolemi komunikantů, zejména pak v užším smyslu referování modifikované pravidly společenského chování vztahujícími se na užívání jazyka, tzv. řečové etikety. V rámci sociální deixis lze rozlišovat rovinu identifikační, zahrnující indexové výrazy, možnosti označování osob (vlastní jména vs. jiné způsoby), způsoby užívání osobních vlastních jmen, rovněž tzv. honorifika (pro která opačný pól představují výrazy příznakově de-honorifikující), a rovinu postojově-hodnotící, kdy se do identifikace, oslovení nebo referování promítají individuální i nadindividuální vztahy komunikantů mezi sebou nebo ke třetím osobám. Z celého tohoto komplexu možností identifikace a postojů vyplývá jev označovaný jako sociální distance, který sociální deixis determinuje.

Deixis (kon)textová se někdy souhrnně označuje jako anafora, respektive rozlišuje se odkazování anaforické („dozadu“) a kataforické („dopředu“). (Výraz „pragmatická anafora“ je jiné označení situační deixis.) I když je anafora popsatelná syntaktickými prostředky, jednoznačné zjištění (ko)reference se často bez pragmatických (kontextových) faktorů neobejde.

Pokud jde o vztah deixis situační a deixis textové, je třeba uvést, že i text má svůj aspekt prostorový (odkazujeme např. na to, co bylo uvedeno *výše* nebo co bude uvedeno *níže*) a aspekt časový, v jehož rámci musíme rozlišovat pohled produktora textu (obraty typu *jak již bylo řečeno*, *jak jsme již uvedli*, *vysvětlíme v následujícím odstavci*, *nyň se budeme zabývat ...*, *v tomto okamžiku docházíme k ...* apod.) a pohled vnímatelský. Produktor textu odkazy na již realizovaný text nebo upozorněním na následující pasáže svůj text organizuje a usnadňuje v něm adresátovi orientaci.

Třetí kapitola je věnována presupozici. V logicko-sémantickém smyslu jde o vztah mezi větami (propozicemi): Propozice P presuponuje větu S, jestliže propozice P je nutnou podmínkou pro to, aby věta S měla pravdivostní hodnotu, tj. aby mohla být tvrzena jako pravdivá, nebo jako nepravdivá). Pragmatický pohled na presupozici (Stalnaker 1991, s. 473) zdůrazňuje, že spíše než věta (propozice) je to mluvčí (jeho výpověď, řečový akt), kdo presuponuje – presuponuje něco o zásobě znalostí sdílené s adresátem, o přijatelnosti své výpovědi pro adresáta v daném kontextu. V některých případech může mluvčí hovořit / jednat tak, jako by některé presupozice byly složkou sdílené zásoby znalostí, i když ví, že tomu tak není (sděluje adresátovi něco takovým způsobem, že předstírá, že adresát již část informace zná), což adresáta nutí, aby si takovou významovou složku vyvodil. V lingvistice, logice a filozofii jazyka se s pojmem / termínem presupozice setkáme ve

smyslu logicko-sémantickém i ve smyslu pragmatickém. Poněkud jiné pojetí presupozice nabízí tzv. dynamická sémantika (Heimová, 1991), resp. další vývoj DRT (Kamp a Reyle, 2005). Presupozice se zde spojuje s jevy anaforickými a s kontextovou vázaností lexikálních jednotek. Všechny anaforické výrazy se chápou jako spouštěče presupozic – především zájmena, částice jako *také, již, ještě, zase* aj. Presupozicí takových výrazů je z tohoto hlediska skutečnost, že mají antecedent v předcházejícím kontextu, a presupozice tedy podporují a konsolidují textovou koherenci, protože ukazují k informaci poskytnuté v předcházejícím textu. „Presupozice“ se v tomto chápání ztotožňuje s anaforou, všechny presupozice se chápou jako anaforické, protože spojují větu nebo její část s kontextem, který slouží jako pozadí pro interpretaci uvedené věty. Tak např. užití určitého členu u substantiva je presuponováno tím, že dané substantivum má v předcházejícím kontextu antecedent. Pro češtinu, která členy nemá a nevyjadřuje povinně subjekt, by v tomto chápání např. u druhé z dvojice vět *Pavel má králíka a morče. Je bílé.* měl anaforicko-presupoziční platnost rodový tvar predikátového výrazu, protože v předcházejícím kontextu (větě) je pouze jedno jméno, k němuž se může predikát v takovém tvaru vztahovat. Presupozice se takto podílejí na „přemostování“ sémantických mezer v textu. (V tomto chápání se pak presuponování blíží inferenčním procesům.) Jazyky tyto kontextové informace vyjadřují různými způsoby. V češtině by např. u dvojice vět *Pavel má králíka. Je tlustý.* kontext neposkytoval dostatek informací o tom, ke kterému antecedentu lze predikát *tlustý* vztáhnout, avšak v angličtině, která povinně vyjadřuje subjekt a navíc u pronominálních výrazů rozlišuje osoby a neosoby, by tuto anaforickou informaci vyjadřoval právě subjekt (*he/it*). Pokud bychom na uvedenou dvojici vět *Pavel_i má králíka_j. Je tlustý_{i/j}.* navázali pokračováním *Pavel_i ho*_{i/j} překrmuje* kontext rovněž, striktně vzato, umožňuje dvojnásobnou interpretaci zájmena *ho*, avšak pouze jedna z nich je gramatická. Identifikace antecedentu zájmena je zde vázána na faktory gramatické a na skutečnost, že možný antecedent „Pavel“ je pro zájmeno méně salientní než antecedent „králík“, který se reinterpretuje jako nevyjádřený subjekt předcházející věty. (Heimová, 1991, zde hovoří o projekci presupozic, které akomodují kontext.)

Poměrně často se termín presupozice užívá v poněkud posunutém významu spolu s termínem ohnisko – jde přibližně o tytéž jevy, kterým v české tradici odpovídají termíny základ a jádro výpovědi. Obojí pojetí však spolu souvisí, protože v negované větě se popírá vztah ohniska (jádra) k presupozici, ne však presupozice (základ) sama. Vztahem negace, presupozice a aktuálního členění v češtině se zabývala podrobně E. Hajičová (1975, 2000). Presupozici považuje za jeden

z druhů vztahu vyplývání. Věť *Janovy děti nespí ve stanu* odpovídá svým aktuálním členěním věta *Ve stanu nespí Janovy děti*; pro obě tyto věty by platilo, že propozice „Jan má děti“ z nich nevyplývá, ale nevyplývá z nich ani negovaná podoba „Jan nemá děti“. Takové případy nazývá Hajičová nikoli presupozicí, nýbrž alegací nějaké věty. Případy, kdy je věta vyslovena v kontextu, který ji nepřipouští, avšak partneři v rozhovoru si kontext implicitně přizpůsobí tak, že větu interpretovat lze, se označují jako akomodace. V rozmluvě se následně pokračuje tak, jako kdyby upravený kontext byl kontextem výchozím.

Spouštěči presupozic bývají především vlastní jména, protože jednak spouštějí existenční presupozice, jednak na straně mluvčího presuponují znalost individuálních referentů, a rovněž určité deskripce (čeština ovšem nemá člen, proto je určitost buďto kontextová, nebo vyjádřená endoforicky), dále některé částice a adverbia, zejm. *už, ještě, také, jen, znovu*. Spouštět presupozice mohou faktová a implikativní slovesa, slovesa *začít, přestat, pokračovat*, rovněž také užitý slovesný čas a modus, tedy kategorie aktualizující predikaci. Presupozice nepřinášejí novou informaci, nýbrž představují jednu z neexplicitních, implikovaných složek významu výpovědi.

Hovoříme-li v této kapitole o **platnosti** nějaké propozice, nemáme tím na mysli její **pravdivost** ve smyslu klasické formální (monotonické) logiky. Při deduktivním usuzování vyvozujeme z premis jediný závěr, a ten je pak buď pravdivý, nebo nepravdivý. V každodenním usuzování „podle zdravého rozumu“ však vyvozujeme závěry zkusmo, vyhrazujeme si právo vzít úsudek (inferenci) zpátky, zrušit ho a ve světle nových informací nahradit jiným. Protože výsledek usuzování není jediný možný, hovoří se o **nemonotonickém usuzování** (a o autoepistémické logice). Příkladem je např. usuzování v oblasti práva: Protože platí presumpce neviny, je pan X, který je postaven před soud, nevinný. Tento závěr však může být ve světle nových informací zrušen. Podobně se nemonotonické usuzování uplatňuje při rozlišování typických a netypických vlastností/rysů – rys, který je považován za typický pro A, nemusí platit pro 100% A, ale jen pro 95%. Např. je-li považováno za typický rys savců to, že nelétají, může, ale nemusí platit, že živočich, který nelétá, je savec (viz netopýr); podobně vlastnost „létat“ sice v převážné míře platí pro ptáky, nikoli však pro tučňáky. Analogicky se chovají inference spojené s implikativními slovesy – propozice v jejich komplementech platí, pokud je nezrušíme nebo dokud je nezrušíme. Tj. věta *Jan nedokázal otevřít dveře* implikuje, že Jan neotevřel dveře, pokud na ni nenavážeme např. *ale pak si všiml, že má špatný klíč, a vzal si ten správný*. Propozice, která platí, může být buď pravdivá, nebo nepravdivá. Nemonotonickou povahu má většina tzv. implikativních složek

významu výpovědi (k nim patří i presupozice), s nimiž při své interpretaci (chápání) výpovědi počítáme, aniž bychom je nutně verbalizovali, pokud to nevyžaduje kontext. K rozeznání presupozic a implikovaných závěrů dospíváme podobnými myšlenkovými operacemi, neměly by se však navzájem zaměňovat. Rozdíl mezi presupozicí a implikovaným závěrem lze ukázat na následujícím příkladu:

(4)

A: *Četl jsi tu Zuzaninu poslední knihu?*

B: *Já nemám rád autobiografie.*

Presupozice (jedna z presupozic) výpovědi B: Zuzanina kniha je autobiografie. Implikovaný závěr: B Zuzaninu knihu nečetl. Pokud by B odpověděl *Já mám rád autobiografie*, tato presupozice by zůstala stejná, avšak implikovaný závěr by byl, že B knihu četl. Existuje rovněž extrémní názor, že všechny tyto neexplicitní složky včetně presupozice jsou vždy pragmatické, převoditelné na tzv. konverzační implikaturu (kap. 5.) a na sdílenou zásobu znalostí mluvčího a adresáta, protože jsou vázány na výpovědní událost, resp. proto, že presuponuje a implikuje mluvčí, nikoli věta sama (Lycan, 1984, s. 76-108). Mezi sémantickou presupozicí a všemi typy implikatur však zřejmě rozdíl je.

Čtvrtá kapitola se zabývá řečovými akty. Řečový akt je termín značně široký, protože pokrývá všechny typy složek konstituujících řečové jednání, zatímco ilokuční akt je pouze jedna specifická složka tohoto jednání. Synonymní chápání není tedy zcela adekvátní.

Termín řečové jednání se v pracích z příslušného oboru objevuje především v jazykovém prostředí německém, a to jako Sprachhandlung, event. jako sprachliche Handlung. Jako sprachliche Handlung se označuje nejen performance řečového/ilokučního aktu, nýbrž i simultánně probíhající akty dílčí, řečovým jednáním je tedy např. akt referenční. Wunderlich (1976) říká, že Sprechakt je jednotka lingvistická, resp. jednotka nazíraná z lingvistického hlediska, a Sprachhandlung je jednotka viděná z hlediska filozofického. V mnoha pracích z této oblasti se oba termíny zpravidla užívají promiskue (zejm. např. Rosengrenová, 1982, Motsch, 1983), a to i v tom smyslu, že se mluví o „nepřímém řečovém jednání“. Kořeny tohoto pojetí lze vidět u Searla (1969), a to v jeho formulaci, že „jazyk je pravidly ovládaná forma chování“. Jestliže komunikaci představuje užívání jazyka s jistým záměrem (illocutionary point), pak jde o chování účelově zaměřené, tedy o jednání. Rosengrenová ovšem hovoří i o jednání uskutečňovaném „s

pomocí jazyka“, což je jistě rozdíl, protože takto se jazyková výpověď bere jako jedna složka jednání ve smyslu interakčním, a nejde o „skutek“ pouze řečový. Takovému chápání řečového aktu se nezávisle objevuje v mnohem pozdější práci amerického lingvisty M. Geise (1997) – v jeho „dynamické teorii řečových aktů“ se jako základní jednotka prezentuje tzv. sociální akt, tj. jeden případ (token) komunikačního jednání, který může být uskutečněn jak neverbálně (gestem), tak verbálně, popř. oběma způsoby zároveň.

Specifický problém představuje rozlišení „reálných“ a „parazitických“ (fiktivních) řečových aktů. Řečové (ilokuční) akty prezentované ve fiktivním diskursu patří do jiné kategorie než řečové akty standardní, lze je označit i jako předstírané řečové akty (s tím, že „předstírat“ zde neznamena „podvádět“, nýbrž právě „mluvit jako“). Fikci činí fikci právě specifické ilokuční záměry autora – autor předstírá, že provádí řečové určité akty, ve skutečnosti však je nerealizuje. Umožňuje mu to existence mimojazykových, nesémantických konvencí, které určitým výpovědím umožňují porušovat, suspendovat obvyklý vztah jazykových výpovědí (ilokučních aktů) k realitě (srov. Searlovo kritérium klasifikace ilokučních aktů „vztah slov ke světu“). Autor předstírá, že performuje ilokuční akty, a to takovým způsobem, že skutečně pronáší / píše jazykové výpovědi. Ilokuční akt je předstíraný, ale sám výpovědní (lokuční, tj. fonetický + fatický) akt je reálný. Proto jsou řečové akty fikčního diskursu nerozlišitelné od řečových aktů „běžných“ (normálních, primárních). Předstírané performance ilokučních aktů, které konstituují fikční diskurs, spočívají ve skutečné performanci výpovědních aktů, přičemž autorovým záměrem je aktivování zmíněných „vyprávěcích“ konvencí. Toto je ovšem pouze jedna vrstva fikce. Téměř každé literární dílo / fikce funguje samo o sobě jako specifické „sdělení“, které v krajním případě může být součástí textu samého (jako „poučení“ v bajkách nebo pohádkách), častěji však v něm obsaženo není a bývá vyvozováno (interpretováno) ex post (nezřídka ovšem značně arbitrárně, s vysokou mírou subjektivity). V pozdějších studiích byl rozdíl mezi „normálními“ a parazitickými řečovými akty popírán, zejména s odkazem na J. Derridu (1999). Jako hlavní argument se uvádí, že to, čemu Austin říká totální kontext, je ve skutečnosti pro jednotlivý řečový akt nezjistitelné a neopakovatelné – žádný kontext nemůže být fixován. Zatímco každé slovo i výpověď mohou být nekonečně opakovány, u kontextu / kontextů tomu tak není. Autor / produktor nemá možnost kontrolovat svůj projev natolik, aby zajistil, že to, co řekne nebo napíše, bude mít přesně a jednoznačně ten význam, který byl autorem intendován – pokud už přijmeme předpoklad, že autor vůbec může mít na mysli jeden přesně určitý význam. Vždy zde budou potenciálně přítomny

významy další, jazyková komunikace jednoznačnost neumožňuje. Adresát nebo vnímatel vždy mohou jakoukoli výpověď interpretovat odlišně od toho, jak ji autor zamýšlel. Za takových okolností rozlišování mezi „mluvením / psaním doopravdy“ a „mluvením / psaním 'jako'“ nemá opodstatnění – fikční diskurs nemůže vzniknout pouze tím, že jej autor míní (intenduje) jako fikci, autor jej musí jako fikci vyznačit. Příznaků fikčního diskursu je mnoho a jsou mnohotvárné. Protože totální, fixní kontext neexistuje, není možné říci, zda výpověď, která se jeví jako „normální“, není parazitická – některé aspekty kontextu mohou zůstat nepovšimnuty, a jsou-li vzaty v úvahu později, interpretace příslušné výpovědi se může změnit. Mluvčí může např. realizovat zcela bezpříznakový (normální, primární) akt slibu, je však např. možné, že si adresáta spletl s někým jiným, a pak jeho slib pro přítomného adresáta neplatí; v jiném případě mluvčí zcela upřímně věří, že adresát si přeje uskutečnění propozičního obsahu *p*, a proto realizuje upřímný slib uskutečnit *p*. Předpoklad mluvčího však může být mylný a adresát si uskutečnění *p* naopak vůbec nepřeje. Pak může být nedefektně realizovaný slib interpretován jako hrozba. Svůj podíl na interpretaci mají i takové faktory, jako je uvědomění si (komunikačního) záměru nebo záměrů – mluvčí může vykonat jistý řečový akt, aniž si všechny své záměry v daném okamžiku plně uvědomuje, a může se tedy stát, že sám platnost své výpovědi později zpětně přehodnotí. Je pak otázka, čím např. výše popsaný případ „slibu“ vlastně v daném okamžiku byl. Ačkoli tedy vždy existuje nějaký příznak, podle kterého můžeme zjistit, zda produktor míní něco jiného, než co doslovně říká, zda mluví metaforicky nebo zda vypráví příběh, je tento příznak vždy obsažen v kontextu – a ten nemůže být uchopen v úplnosti. Jakýkoli zjevně (vnějškově) obvyklý, normální slib se může ukázat jako defektní, nikoli vážně míněný nebo jako ne-slib, avšak pouze vezmeme-li v úvahu vždy různé rysy kontextu. Aplikujeme-li tyto vývody např. na banální výpověď *Obžalovaný, vstaňte!*, jeví se situace následovně: Tato výpověď pronesená jako součást soudního jednání v divadelní hře má jinou platnost než tatáž výpověď pronesená při skutečném soudním jednání; opět jinou platnost bude tatáž výpověď mít, jestliže je např. adresována dítěti, a to rodičem, který má důvod dítěti vyčítat nějaké provinění. Jako nejméně příznaková by se v této souvislosti jevila situace (kontext) skutečného soudního jednání; je však třeba mít na paměti, že právě průběh soudního jednání je vysoce regulovaný předpisy, ritualizovaný, a rozhodně nepostrádá prvky divadelnosti. Hraní rolí, např. vyslovování výpovědí, které se od nás v dané situaci očekávají, je ostatně častým jevem každodenní komunikace, rovněž je často těžké odlišit, zda byla určitá výpověď míněna vážně, nebo jako žert. Rozdíl mezi „využívanými“ a

„využívajícími“ řečovými akty je tedy s největší pravděpodobností vágní a nemůže být stanoven absolutně. Jakožto konceptuální rozdíl ukazující potenciální rozdílnou platnost formálně identických výpovědí nicméně existuje. Vzniká ovšem otázka, odkud bere svou ilokuční platnost akt, na němž je parazitováno – můžeme snad situaci chápat tak, že tento akt simultánně parazituje na aktu jiném a že „parazitování“ vlastně představuje nekonečný cyklus, z něhož se zmíněné dvojice jen uměle vydělují, eventuálně představuje „parazitovaný“ akt „type“ a parazitující akt „token“. Pak ale před sebou máme jen jinak pojmenovaný rozdíl mezi aktem „normálním“ a aktem „napodobeným“. Zdá se, že zde diskutovaný rozdíl je především jednou z faset diferencování mezi výpovědním významem doslovným / jazykovým / základním a významem intendovaným / v daném kontextu výpovědi přisuzovaným / implikovaným. Ukazují to styčné plochy „parazitických“ výpovědí s ironií a hrou s jazykem.

Jazyková forma je pro řečový akt sekundární, v limitech daných stylem a kontextem je arbitrární a ve skutečnosti lingvisticky neprediktabilní. Detailní popisy interpretačních procesů, které berou v úvahu nejen bezprostřední kontext (ko-text) a situaci, ale i kontext kulturní, se původnímu konceptu řečových aktů jakožto obecných sémanticko-pragmatických akcí ovládaných a konstituovaných obecnými pravidly stále více vzdalují. Je evidentní, že interpretace individuální výpovědi nemůže být úplná bez specifických zjištění vyvozených z kontextu v nejširším smyslu. I když přijmeme primární ilokuci danou formou výpovědi za výchozí bod interpretace, nelze opominout, že lokuce (lokuční akt) je vždy jenom „vehiklem“ ilokuce – neexistuje žádný přímý a vynucený vztah mezi formou výpovědi a jejím (ilokučním) smyslem. Řečové akty mohou být popsány více či méně systematicky v pragmatice nebo ve filozofii jazyka, ale systematický a konzistentní popis jejich syntaktických a sémantických rysů je problematický, protože i ten nejrozsáhlejší materiálový soubor si nemůže klást nárok na úplnost. V analýzách realné komunikační interakce, kde se zkoumají nejen izolované výpovědi nebo dvojice výpovědí typu impuls – reakce, bylo zjištěno, že adekvátní interpretace není možná bez znalosti co nejširšího kontextu a údajů definujících příslušnou komunikační situaci.

Pátá kapitola se věnuje konverzačním maximám a implikaturám. Teorie konverzačních implikatur se snaží vysvětlit, jakými způsoby a jakými procesy dospíváme k vyvození komunikovaných významů, které nejsou doslova vyjádřeny. Konverzační implikaturu lze nejobecněji definovat jako výsledek inferenčního procesu (procesu usuzování, vyvozování), který je nastartován v okamžiku, kdy si adresát uvědomí, že jeho komunikační partner porušuje některé

zásady racionální, souvislé a soudržné komunikace, resp. že v partnerově výpovědi dochází k rozporu mezi tím, co se od něj adekvátně situaci očekává, a tím, co skutečně (doslova) říká . Protože vnímatel předpokládá, že takové porušování má určitý důvod, snaží se jej zjistit a dobrat se pravého smyslu výpovědi. Základním předpokladem, který platí oboustranně (tj. jak na straně mluvčího, tak na straně adresáta), je, že partneři v komunikaci spolu kooperují. Kooperace je nutná, abychom vůbec mohli realizovat racionální a smysluplnou komunikaci. Často je totiž nutné vyvozovat z výpovědi v dialogu takové závěry, které jdou nad doslovný význam jazykových výrazů, resp. proti jejich významu. Definování logických zákonů smysluplné komunikace se přičítá filosofu H. P. Griceovi (1913-1988), nejčastěji se v této souvislosti cituje jeho stať *Logic and Conversation* z r. 1975. Komunikaci řídí kooperační princip a tzv. konverzační maximy. Rozvinutí a další domýšlení Griceovy koncepce významu v komunikaci dalo základ celému směru v současné pragmatice. V pracích, které jsou Griceovými statěmi inspirovány, avšak fakticky se už od nich odpoutávají jiným směrem (Sperber a Wilsonová 1986, Carstonová 1991, 2005, Levinson 2000, Horn 2004), hovoří se buď o teorii relevance nebo o neo-griceovské teorii významu. Termín implikatura souvisí s implikováním, neoznačuje však striktně logický vztah, nýbrž proceduru, jíž se adresát dobírá skutečného, kompletního (nikoli jen doslovně vyřčeného), nýbrž implikovaného (implicitního) významu výpovědi. (Čeština nemá sloveso, kterým by mohla přeložit rozdíl mezi *imply* = implikovat a *implicate* = uplatňovat implikaturu.) Pravdivostní hodnota doslova vyřčené výpovědi zde nehraje roli. Interpretace doslova vyjádřeného významu („what is said“) se někdy označuje jako explikatura (Sperber a Wilsonová, 1986, mluví o „development of a logical form encoded by the utterance“, s. 182). Jde o rozeznání konvencionalizovaných významů jazykové výpovědi, přiřazení reference takovým výrazům, které jsou užity referenčně, případně disambiguace výrazů potenciálně víceznačných. Do primární interpretace výpovědi patří i kompletování propozice o složky, které se označují jako pragmaticky determinované – jde zejména o identifikaci mluvčího a adresáta a o vztahení výpovědní propozice k místu a času. Žádná z těchto složek nemusí být ve výpovědi verbalizována (čas je ovšem gramatikalizován). Řeknu-li *Prší*, znamená to (není-li ve výpovědi další specifikace), že prší, a že prší tady a teď. Tyto pragmaticky determinované složky nepatří mezi implikatury. Propoziční obsah není plně „ztělesněn“ (není plně specifikován), dokud není zjištěna (fixována) reference, čas a další deiktické prvky. Zjištění doslovného významu těchto prvků však staví na stejném pragmatickém (inferenčním) zjišťování jako vyvozování implikovaných významů. (Proto s někdy hovoří o tzv.

griceovském kruhu – sémantická složka je základem inferenčních procesů, ale sama sémantická složka není bez uplatnění inference kompletní.) Pragmaticky derivované aspekty významu nemusí být nutně implikatury. Stupeň závislosti smyslu výpovědi na kontextu může být různě silný. Jestliže je odpovídající interpretace na kontextu silně závislá (platí jen pro určitý specifický kontext), jde o implikaturu **partikulární**, jedinečnou. Z příkladů uvedených k bodu 1 můžeme o partikulární implikatuře mluvit u výpovědi mluvící o barvě a typu auta. Naopak takový smysl výpovědi, který na kontextu závisí jen slabě (složka celkového smyslu, jejíž interpretace bude stejná za proměnlivých okolností), se zakládá na **zobecněné** implikatuře. O zobecněné (generalizované) implikatuře lze mluvit např. u většiny otázkových výpovědí, které se doslovně ptají na možnost nebo schopnost vykonat nějakou činnost, tedy na jednu z předběžných podmínek direktivního řečového aktu. Výpovědi typu *Můžeš mi podat nůžky? Můžete mi pohlídat ten kufír? Můžeš mi dát Janinu adresu?* jsou pravidelně interpretovány jako žádosti nebo prosby, aby adresát danou činnost vykonal. Rozdíl mezi partikulární a zobecněnou implikaturou lze ukázat i na příkladu následující dialogických výměn mezi účastníky např. podnikového večírku:

- (5) A: *Kolik je hodin?*
B: *Někteří hosté už odcházejí.*

Výpověď B v (5) má partikulární implikaturu „už je pozdě“ a zobecněnou implikaturu „ne všichni hosté už odcházejí“.

- (6) A: *Kde je Honza?*
B: *Někteří hosté už odcházejí.*

V příkladu (6) má výpověď B partikulární implikaturu „Honza už možná také odešel“, zobecněná implikatura je stejná, tj. „ne všichni hosté už odcházejí“.

Konvenční implikatura se automaticky navrhuje se na doslovný význam výpovědi a podílí se na jejím celkovém významu spolu s konverzační implikaturou. Nesouvisí s pravdivostní hodnotou výpovědi a není vyvozována v souvislosti s porušováním konverzačních maxim, automaticky (konvenčně) se přidává k jednotlivým lexikálním jednotkám. (Jde zejména o kladení do protikladu nebo gradaci, které se navrhuje na vztah konjunkce. Konvencí rovněž je přiřkládat spojce *a* význam buďto simultánnosti, nebo časové následnosti v závislosti na tom, jaké děje jsou spojovány (viz výše př. 3).

Důležitým prostředkem zakládajícím zobecněné implikatury jsou determinátory a kvantifikátory. Distribuci a vzájemné vztahy základních determinátorů / kvantifikátorů {*všichni, každý, někdo*}, {*nikdo, žádný, ne všichni, ne každý*} lze zobrazit na tradičním čtverci opozic. V tomto pohledu se česká soustava determinátorů / kvantifikátorů ukazuje jako skupina výrazů uspořádatelná do stupnic (škál) na základě jejich své sémantické „síly“. Pouze *všichni, každý* a *žádný* jsou simplexní slova, *nikdo, někdo* a *některý* jsou složeniny. Většina českých determinátorů / kvantifikátorů jsou složeniny založené na tázacích slovech *kdo, co, jaký, který, či, jak, kolik, kde, kam, kudy, odkud, kdy*. Tato tázací slova pak s různými modifikacemi tvoří tři základní skupiny determinátorů / kvantifikátorů:

1. Sémanticky neutrální

ně- : *někdo, něco, nějaký, některý, něčí, nějak, několik, někde, někam, někudy, odněkud, někdy*
-si: *kdosí, cosí, jakýs, kterýs, čísi, jaksí, koliksí, kdesí, kamsí, kudysí, odkudsí, kdysí*
-koli: *kdokoli, cokoli, jakýkoli, kterýkoli, číkoli, jakkoli, -, kdekoli, kamkoli, kudykoli, odkudkoli, kdykoli*

leda(s)/lec-: *leda(s)kdo, leckdo, leda(s)co/ leccos, leda(s)jaký/lecjaký, leda(s)který/leckterý, leda(s)čí, lecjak, leda(s)kde/leckde, leda(s)kam/leckam, leda(s)kdy/leckdy*

všeli(s)- : *všeliskdo, všelicos, všelijaký, všeli(s)který, všeličí, všelijak, všeli(s)kde, všelikam*

kde- : *kdekdo, kdecos, kdejaký, kdekterý, kdečí, kdejak, kdekam*

Patří sem rovněž výrazy negované:

ni- : *nikdo, nic, nijaký, ničí, nijak, nikde, nikam, odnikud*. Negativním protějškem výrazů s *-který* je *žádný*.

Některé kombinace neexistují, např. **kolikoli*, **leda(s)koli*, **všelikdy*, **kdekde*, **kdekolik*, **kdekdy*, **kdeodkud*. Důvody jsou kombinatorické (**kdekde*, **kdekdy*, **kdykdo*), vnitřně jazykové.

2. Sémanticky obohacené a transparentní:

bůhví-, čertví-, kdoví-, nevím-

bůhvíkdo, būhvíco, būhvíjaký, būhvíkterý, būhvíčí, būhvíjak, būhvíkolik, būhvíkde, būhvíky, būhvíkam, būhvíodkud

3. Kvantifikující (jejich modifikující složky existují jako samostatná adverbia; kombinatorické možnosti jsou v této skupině omezené):

málo : *málokdo, máloco, málojaký, málokde, málokdy*

zřídka : *zřídka*do, *zřídka*co, *zřídka*jaký, *zřídka*který, *zřídka*kde, *zřídka*dy,

sotva : *sotva*do, *sotva*co, *sotva*jaký, *sotva*který, *sotva*kde, *sotva*dy

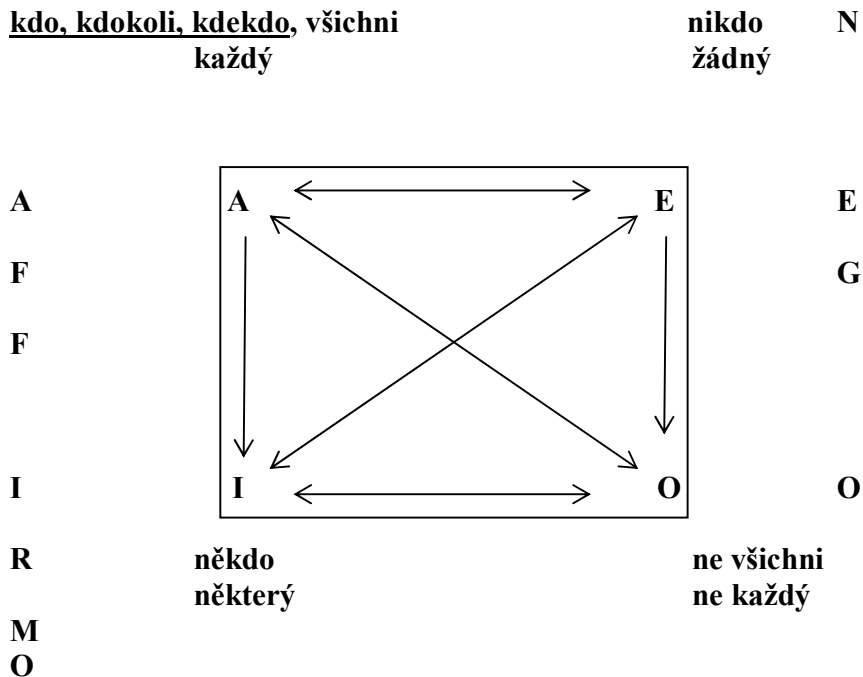
Pokud jde o rozmístění v opozičním čtverci, jednoznačně zařaditelná je pouze negovaná podskupina – všechny tyto výrazy patří k rohu E.

Výrazy ze skupiny I. jsou v českých gramatických popisech vesměs označovány jako indefinita, tj. za jejich specifický sémanticko-pragmatický rys se považuje jejich schopnost vyjadřovat neurčitou a neurčenou referenci. Obecně to znamená, že nesou nižší množství informace, tj. představují „slabší“ prvky ve škále, a měly by tedy být lokalizovány u rohu I. Tento předpoklad zhruba platí u výrazů modifikovaných *ně-*, *-si*, *leda(s)/lec-*, *všeli(s)-*.

České věty *Někdo přišel*, *Kdosi přišel*, *Leckdo přišel*, *Všeliskdo přišel* mohou být v zásadě považovány za ekvivalentní, protože všechny nesou skalární implikaturu „méně než všichni“ (s dodatečným sémantickým rysem „bez výběru, možná i nižší kvality“ u *lec-* a *všeli-*).

Ve větách s plurálním subjektem výrazy *nějaký* (*nějací*), *některý* (*některí*), *jakýsi* (*jacísi*), *kterýsi* (*kteřísi*), *leckterý* (*kteřísi*) obecně implikují propozice s opačným (subkontrárně opozitním) významem: *Někteří studenti rozuměli přednášce* spouští zobecněnou implikaturu „někteří studenti nerozuměli přednášce“ nebo „ne všichni studenti rozuměli přednášce“. Jestliže je však porovnáme s větami *Kdokoli přišel*, *Kamkoli šel*, *Přišel kdekdo*, *Kupovali kdeco* (tj. s větami, v nichž je subjekt rovněž vyjádřen tzv. indefinitem), vidíme důležitý sémantický rozdíl: *Kdokoli* znamená „každý kdo vůbec“, *kamkoli* „na každé místo vůbec“, *kdekdo* „každá osoba bez výběru“, *kdeco* „každá věc bez výběru“ atd. Znamená to, že determinátory s *-koli* a *kde-* mohou vyjadřovat neurčitost, avšak zároveň vyjadřují úplnost, všeobecnou zahrnutost do třídy. Měly by tedy být přiřazeny k rohu A jako „silné“ prvky ve stupnici. Je nutné upozornit, že tento rys všeobecné (globální) inkluze do třídy mohou v určitých kontextech vyjadřovat i tázací slova sama o sobě (bez jakékoli modifikace): *Kdo to viděl*, *ten se smál*. *Kdo to kdy viděl!* *Co mu nabídli*, *to koupil*. *Čí chleba jíš*, *toho píseň zpívej*. *Kam přišel*, *udělal zmatek*. *Kdy k nám přišel*, *opil se*. V podobných větách se význam se výrazů *kdo*, *co*, *čí*, *kam*, *kdy* nejvíce blíží determinátorům s *-koli*: *kdo* – jakákoli osoba, které se děj týká, tj. všechny dotčené osoby; *co* – jakákoli věc, o kterou jde, tj. všechny dotčené věci; *čí* – příslušející jakékoli osobě, tj. všem osobám; *kam* – na jakékoli místo, tj. na všechna místa; *kdy* – ve kteroukoli dobu/okamžik, tj. vždy, atd. V takovýchto případech deiktická reference pokrývá / zahrnuje kterýkoli z relevantních referentů = všechny relevantní

referenty. V uvedených větách nejde o tázací slova, ale o výrazy všeobecné zahrnutosti, tzn. *kde* atd. musí být rovněž lokalizovány u rohu A:

Skupina 2, se sémanticky bohatou a transparentní modifikací *bůhví-*, *čertví-* atd. zahrnuje indefinita, převoditelná na „někdo“, „některý“ s dodatečným sémantickým rysem: *Bůhvíkdo to udělal* znamená „někdo to udělal“ + „(jen) bůh ví, kdo to byl“ = „já (mluvčí) to nemohu vědět“, *Dostal se k těm informacím bůhvíjak* – „nějak ty informace dostal“ + „(jen) bůh ví, jak je dostal“ = „já (mluvčí) nemyslím, že ty informace dostal obvyklým / řádným způsobem“, *Čertvíkdo mu to řekl* vyjadřuje „někdo mu to řekl“ + „můj názor na poskytovatele informace není pozitivní“ apod. (Protože kompozita skupiny 2. jsou stále rozložitelná na větu – *Jen Bůh ví, kdo mu to řekl*, nikoli však **Jen Bůhví, kdo mu to řekl*, je jejich užití častější v rematické pozici: *řekl mu to bůhvíkdo, dal to čertvíkomu*, apod., kde rozklad není pravděpodobný.) Při užití ve větách /výpovědích tedy determinátory 2. skupiny nejen spouštějí skalární implikatury na kvantitativní ose {silnější, slabší} informativnost, avšak díky své vícevrstevné sémantice obohacují vyjadřovanou propozici o další rysy, jako je např. epistémický postoj mluvčího vůči popisované události nebo neutrální či negativní hodnocení subjektu nebo objektu děje, o němž se mluví. Pokud jde o pozici v opozičním čtverci, výrazy skupiny 2. patří k rohu I, avšak jejich obohacená sémantika vytváří zde další prostor, srovnatelný s třetí dimenzí rozbíhající se do více směrů „za“ rohem I. (Jejich umístění

v jiné dimenzi podporuje také skutečnost, že sice obsahují význam „někdo“, avšak rozhodně nelze říci, že „každý“ implikuje „bůhví kdo“ nebo „čertví kdo“.) Kvantifikující skupina 3. zahrnuje pouze výrazy s významem omezené kvantity. *Málokdo*, *máloco*, *zřídka kdo*, *zřídka co*, *sotvakdo* atd. jsou gramaticky singuláry, avšak referují k plurálním entitám: *Málokdo ho zná* - „ne mnoho osob ho zná“, *Máloco vzbudilo takový zájem* - „ne mnoho událostí vzbudilo takovou pozornost“, *Sotvakdo si to pamatuje* - „jen velmi málo osob si to pamatuje“ atd. (Spojení *Málokdo ho tam zná, jestli vůbec někdo* však připouští, že množina může být i prázdná, zatímco **Každý ho tam zná, jestli vůbec někdo* je nepřípustné.) Snažíme-li se najít jejich adekvátní umístění v opozičním čtverci, je nutno vzít v úvahu, že sémantika adverbialních výrazů *málo*, *sotva*, popř. *pomalů* tenduje k negativnosti (i když jazykově / strukturně neobsahují žádný explicitní negativní prvek).

Seskupovaly by se tedy kolem rohu O, resp. mezi E a O.

Sotva tenduje sémantikou ke skalárovitosti, ale může být užito i epistémicky, srov. *Sotva chodil* – a/chodil, ale chybělo málo a nechodil, tj. pravdivý by byl opak, b/chodil, ale myslím, že pravda je opak (epistémicky). *Pomalů* se do této skupiny dostává užitím v např. *Pomalů zapomínal*.

(Jejich protějškem by pak byly věty typu *Mnozí soudili, že je to beznadějně*, které by výraz *mnozí* lokalizoval mezi A a I.)

Dále se v páté kapitole probírá zdvořilostní princip a aplikace konverzačních maxim, tj. zdvořilost, ironie a česká řečová etiketa (navazování a ukončování kontaktu, vyslovování hodnocení, žádosti o dovození a direktivy v nejširším smyslu a remediální výpovědi).

Šestá kapitola se přehledově věnuje konverzační analýze, přičemž podrobněji se probírají komunikační konflikty a fungování řečových aktů v českém politickém diskursu.

Stručná **sedmá kapitola** nastiňuje, čemu se věnuje méně probírané odvětví pragmatiky, totiž **metapragmatika**. Podle názoru autorky mají metapragmatickou dimenzi jen projevy záměrně a cíleně využívající jevů pragmaticky motivovaných, tj. metapragmatiku nelez ztotožnit s metakomunikací. Za metakomunikaci lze označit každé reprodukování a komentování cizí výpovědi, je však problematické, zda u zautomatizovaných a jen na obsah zaměřených reprodukcí a komentářů vskutku jde o využití znalosti principů, které úzus ovládají.

5. Závěry pro další rozvoj vědy a realizaci ve společenské praxi

Výsledky disertace přinesly ucelený pohled na teorii řečových aktů, umožňující zařadit její

dosavadní výsledky do zkoumání řečového jednání (v konverzační analýze). Doložily rovněž možnosti aplikace Griceových teoretických konceptů nikoli jako "návodu", jak komunikovat (tento naivistický pohled často dosud převládá), nýbrž jako nástroje ke kontrolovatelnému vyvozování implicitních významů výpovědi. Nové impulsy přinesly rovněž kapitoly o deixi, z nichž výklady o deixi prostorové a časové se staly základem nyní připravované další monografie.

Pokud jde o realizaci ve společenské praxi, *Pragmatika v češtině* je prvním textem, který umožňuje vhlédnout do problematiky i studentům, pro které je četba anglických nebo německých textů problémem, a umožňuje tedy konstituovat pragmatiku jako regulérní vysokoškolský kurs.

6. Způsob, jak byla disertace publikována

V knižní podobě (předkládaná disertace *Pragmatika v češtině*) ve Vydavatelství UP v Olomouci v r. 2006.

Některé kapitoly jsou založeny na statích Hirschová (1991), Hirschová (2002), Hirschová (2003), Hirschová (2004a,b), Hirschová (2005).

7. Seznam publikovaných prací vztahujících se bezprostředně k problematice disertace

HIRSCHOVÁ, M. (1982): K některým otázkám reprodukování cizích výpovědí. *Studia Bohemica* II, AUPO 46, s. 97-102. Praha: SPN

HIRSCHOVÁ, M. (1984): Analýza sémantiky slovesa nabízet v performativním užití. *Studia Bohemica* III, s. 113-116. Praha: SPN

HIRSCHOVÁ, M. (1988): Česká verba dicendi v performativním užití. Olomouc: Nakl. UP

HIRSCHOVÁ, M. (1991): Pojem komunikační funkce a jeho specifikace. In: *Všeobecné a specifické otázky jazykové komunikace*, s.44-51. Banská Bystrica: UMB

HIRSCHOVÁ, M. (1992b): Neurčitost ve sféře komunikačních funkcí. *SaS* 53, s. 33-40.

HIRSCHOVÁ, M. (1993): On the repertory of the communicative functions and their materialization in primarily spoken vs. written texts. *SaS* 54, s. 96-101.

HIRSCHOVÁ, M. (1998): The Teacher/Student and Student/Teacher Concept Exchange. In: *Beiträge zur Dialogforschung. Dialoganalyse* VI/2, s. 39-47. Tübingen: Niemeyer

HIRSCHOVÁ, M. (2001): Neurčitost obsahu výpovědi vs. neurčitost komunikační funkce. In: Hladká, Z. – Karlík, P. (eds): *Čeština – univerzália a specifika* 3, s. 243-249, Brno: MU

HIRSCHOVÁ, M. (2002): Tzv. performativní paradox a důsledky jeho (ne)řešení pro popis typů ilokučních funkcí. In: Hladká, Z. – Karlík, P. (eds): *Čeština – univerzália a specifika* 4, s. 177-188. Praha: Nakladatelství LN.

HIRSCHOVÁ, M. (2003): Rétorika a řečové akty. *Philologica* 78, s. 103-109, Olomouc: UP

HIRSCHOVÁ, M. (2004a): Obecná pragmatika a pragmatika češtiny. *SaS* 65, s. 3- 15.

HIRSCHOVÁ, M. (2004b): Řečový akt, řečové jednání a komunikační funkce výpovědi. *SaS* 65,

s. 163-173.

HIRSCHOVÁ, M. (2004c): Jaké poznatky o ilokučních slovesech lze z korpusu získat? In: Karlík, P. (ed.): Korpus jako zdroj dat o češtině, s. 99-102. Brno : MU

HIRSCHOVÁ, M. (2004d): Pragmaticky motivovaný volný dativ jako modifikátor ilokuční funkce výpovědi. *Bohemica IX*, s. 29-38. Olomouc:UP

HIRSCHOVÁ, M (2005):. Modal verbs and illocutionary constructions. In: Hansen, B. – Karlík, P. (eds.) : *Modality in Slavonic languages. New perspectives*, s. 351-360. München : Verlag Otto Sagner

HIRSCHOVÁ, M. (2005): Konverzační implikatura jako nástroj zjišťování významu výpovědi. In: Čmejrková, S. – Svobodová, I. (eds.): *Oratio et ratio. Sborník k životnímu jubileu Jiřího Krause*, s. 115-130. Praha : ÚJČ AV ČR

HIRSCHOVÁ, M. (2006): Sociální deixis a komunikační situace. *Sborník prací FF MU, A 54 – Linguistica Brunensia*, s. 167-183. Brno : MU

HIRSCHOVÁ, M.: Speech Acts in Slavonic Languages (Hauptartikel). In: Kosta, P. (ed.): *Handbook of Slavonic Languages*, Mouton de Gruyter, v tisku

HIRSCHOVÁ, M.: Polemika jako řečový akt. *Eurolingua 2006*, Liberec : TUL, v tisku

HIRSCHOVÁ, M.: Variace prostorové deixis v současné češtině. *Sborník příspěvků konference Prostor v jazyce a v literatuře, Ústí nad Labem : UJEP*, v tisku

HIRSCHOVÁ, M.: Some remarks on spatial deixis in Czech, *Sborník prací FF MU*, v tisku

8. Ohlas prací uchazečky

Recenze:

Uhlířová, L. (1991): Komunikativní funkce českých sloves dicendi. *Sapostavitelno ezikoznanije*, 16/1, s. 100-102

Citace v knižních publikacích:

Bačvarov, J. – Mladenova, M. (1998): Základní problémy výuky češtiny v nečeském prostředí. In: *Pocta 650 výročí založení Univerzity Karlovy*. Praha 1998, s. 145, 148.

Bogoczová, I. – Fic, K. – Chloupek, J. – Jandová, E. – Krčmová, M. – Müllerová, O. (2000): *Tváře češtiny*. Spisy FF OU, Ostrava. S. 41, 54, 150.

Encyklopedický slovník češtiny (2002): Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. : s. 139, 213, 284, 319, 376, 412, 523, 536, 539, 560, 561

Greń, Z. (1994): *Semantyka i składnia czasowników oznaczających akty mowy w jezyku polskim i czeskim*. Slawistyczny ośrodek wydawniczy, Warszawa. S. 13, 19, 40, 43, 45, 413

Helbig, G. (1991): *Vývoj jazykovědy po roce 1970*. Academia Praha, s. 200.

Hrdlička, M. (2000): *Předložky ve výuce češtiny jako cizího jazyka*. UK Praha. S. 134.

Karlík, P. (1995): *Studie o českém souvětí*. MU Brno, s. 130.

Hoffmannová, J. (1997): *Stylistika a ...* Trizonia Praha, s.185.

Höflerová, E. (2003): *Školský dialog a jeho vliv na rozvoj řeči dětí*. PdF OU, 2003, s. 111, 80, 84.

Jelínek, M. – Švandová, B. a kol. (1999): *Argumentace a umění komunikovat*. MU Brno, s. 206, 217.

Karlík, P. – Grepl, M. (1998): *Skladba češtiny*. Olomouc, Votobia, s. 174, 206, 493.

Lotko, E. (1997): *Kapitoly ze současné rétoriky*. UP Olomouc, s. 154.

- Mluvnice češtiny III, Academia, Praha 1987, s. 721.
- Müllerová, O. (1994): Mluvený text a jeho syntaktická výstavba. Academia Praha, s. 54, 140.
- Müllerová, O. – Hoffmannová, J. – Schneiderová, I. (1992): Mluvená čeština v autentických textech. H&H Jinočany, s. 227.
- Nebeská, I. (1992): Úvod do psycholingvistiky. H&H Jinočany, s. 116.
- Nebeská, I. (1995): Jazyk, norma, spisovnost. UK Praha, s. 98, 119, 133.
- Slančová, D. (1994): Praktická stylistika. UPJŠ Prešov, s. 167.
- Slančová, D. (1999): Reč autority a lásky. UPJŠ Prešov, s. 69, 70, 73, 130, 207.
- Kesselová, J. (2001): Lingvistické štúdie o komunikácii detí. Náuka Prešov, s. 99.
- Zouharová, M. (2002): Zvláštnosti pojmu-termínu ve vyučování (se zvláštním zřetelem k syntaxi). UP Olomouc. S. 39, 95.

9. Další práce uchazečky

- HIRSCHOVÁ, M. (1977): Vztahy předpon a předložek ve slovesných vazbách s prostorovým významem. SaS 38, s. 103-111.
- HIRSCHOVÁ, M. (1984): K jednomu typu výpovědi běžně mluvené češtiny. SaS 45, s.273-276.
- HIRSCHOVÁ, M. (1986): Nad syntaktickou problematikou ve Folia linguistica. SaS 47, s. 319-327.
- HIRSCHOVÁ, M. (1987): Fungování participantu informace u českých sloves dicendi. Bohemica IV, S. 97-103. Praha : SPN
- HIRSCHOVÁ, M. (1988a): Fungování negace v performativních výpovědích. SaS 49, s. 101-110.
- HIRSCHOVÁ, M. (1988b): Netytické funkce deiktických slov takový a tak. NŘ 71, s. 57-61.
- HIRSCHOVÁ, M. (1989): K některým rysům interpersonální komunikace v rodině. Studia Bohemica V, s. 145-162. Praha : SPN
- HIRSCHOVÁ, M. (1991a): Interpersonální komunikace ve stabilizovaných malých skupinách. SaS 52, s. 89-103.
- HIRSCHOVÁ, M. (1992a): postavení tzv. doplňku ve stavbě věty a v soustavě větných členů. Philologica 65, s. 71-75, Olomouc: UP
- HIRSCHOVÁ, M. (1995): Pokleslé vyjadřování – běžná norma spontánních projevů? In: Spisovná čeština a jazyková kultura, s.101-105. Praha: FF UK
- HIRSCHOVÁ, M. (1998a): The syntax of Sentence and Text. A Festschrift for František Daneš. (rec.) LP VIII/2, s. 94-101.
- HIRSCHOVÁ, M. (1998b): On the so-called “total qualifiers“ in Czech (compared to Russian and English). II Jornadas Andaluzas de Eslavística, s. 142-146. Granada: Universidad de Granada
- HIRSCHOVÁ, M. (1999): Nelingvistické reflexe češtiny. Retrospektívne a perspektívne pohľady na jazykovú komunikáciu, s.161-166.Banská Bystrica : UMB
- HIRSCHOVÁ, M. (2000a): Jazyk lokálních rádií. In: Mesto a jeho jazyk, s.131-140. Bratislava: SAV
- HIRSCHOVÁ, M. (2000b): Navazování kontaktu s adresátem v reklamních komunikátech. Studia Bohemica VIII, s. 151-160. Olomouc: UP
- HIRSCHOVÁ, M. (2000c): Komunikační artikulace v reklamních textech. In: Klincková, J. – Odaloš, P. (eds): Jazyková komunikácia v 21. storočí, s. 87-101.Banská Bystrica :UMB
- HIRSCHOVÁ, M. (2001): K některým funkcím větných adverbialíí v češtině. Tradícia a perspektívy gramatického výskumu na Slovensku, s. 195-203. Bratislava: SAV
- HIRSCHOVÁ, M. (2002): hesla Apozice, Ekvivalent větný, Ilokuce, Ilokuce subsidiární,

Kookurence, Lokuce, Perlokuce, Situace komunikační, Verbum dicendi, Verbum efficiendi, Verbum sentiendi, Verbum timendi, Věta jednočlenná. In: Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. (eds.): Encyklopedický slovník češtiny. Praha : NLN

HIRSCHOVÁ, M. (2005): Biographical entries Bohuslav Balbín, Jan Mukařovský, Roman Ingarden. In: Keith Brown (Editor-in-Chief): Encyclopaedia of Language and Linguistics, 2nd edition. London : Elsevier.

Učební texty:

Úvod do teorie textu. UP Olomouc 1989

Syntaktické rozbory. UP Olomouc 1992, 1998

Učebnice:

Český jazyk 5 (s H. Mikulenkovou). PRODOS 1996

Český jazyk 6. PRODOS 1998

Český jazyk 7. PRODOS 1998

Český jazyk 7. Příručka pro učitele. PRODOS 1998

Český jazyk ve 2. až 5. ročníku. Příručka pro učitele (s Dr. H. Mikulenkovou). PRODOS 1998

Český jazyk 8. PRODOS 2000

Český jazyk 8. Příručka pro učitele. PRODOS 2000

Český jazyk 9. PRODOS 2001.

Český jazyk 9. Příručka pro učitele. PRODOS 2001

10. Seznam použité literatury

ALLAN, K. (1998): Meaning and Speech Acts.

http://directory.google.com/Top/Society/Philosophy/Philosophy_of_Language/Pragmatics/Speech_Acts

APRESJAN, Ju. D. (1986): Performativy v grammatice i v slovare. Izvestija AN

SSSR, Serija literatury i jazika, tom 45, no. 3, p. 208-22

AUSTIN, J. L. (1962): How to do things with words. Oxford : OUP

BACH, K. : The Semantics-Pragmatics Distinction: What It Is and Why It Matters. kbach@sfsu.edu 20. 10. 2001

BACH, K. (1991): Referential / Attributive. In: Davis, S. (1991): Pragmatics. A Reader. New York, Oxford, OUP. s. 17- 32.

BACH, K. (1994): Conversational implicature. Mind & Language 9: 124-62.

BACH, K.: The Myth of Conventional Implicature. <http://userwww.sfsu.edu/~kbach> 10.1. 2005

BACH, K. : The Top 10 Misconceptions about Implicature. <http://userwww.sfsu.edu/~kbach> 10.1.2005

BACH, K., HARNISH, R.M. (1979): Linguistic Communication and Speech Acts. Cambridge, Mass., London: MIT Press.

BACH, K. – HARNISH, R. M. (1979, 1991): Linguistic Communication: A Schema for Speech Acts.

Originally in: Linguistic Communication and Speech Acts, 3-18. MIT Press : Cambridge, Mass. Reprinted in DAVIS, S. (ed): Pragmatics. A Reader. OUP: New York and Oxford

BEARD, H. – CERF, Ch. (1992): The Official Politically Correct Dictionary and Handbook. New York : Random House

BERGER, T. (2002): Specifický poměr zdvořilosti a oslovování v češtině. In: Hladká, Z. – Karlík, P. (eds.):

- Čeština – univerzália a specifika 4, s. 189-197. Praha: Nakladatelství LN.
- BLAKEMOREOVÁ, D. (1992): Understanding Utterances. Oxford UK : Blackwell
- BLAKEMOREOVÁ, D. – CARSTONOVÁ, R. : The pragmatics of sentential coordination with *and*.
www.phon.ucl.ac.uk/home/robyn/home.htm
- BRALCZYK, J.: Język na sprzedaz. Warszawa 1994.
- BROWNOVÁ, P., LEVINSON, S.C.(1987): Politeness. Cambridge: CUP
- BÜHLER, K. (1999): Sprachtheorie. Stuttgart : Lucius & Lucius
- CAHA, P. – KARLÍK, P. (2005): Where does modality come from? In: Hansen, B. – Karlík, P. (eds.) : Modality in Slavonic languages. New perspectives, s. 61-72. München : Verlag Otto Sagner
- CARSTONOVÁ, R. (1991): Implicature, explicature, and truth-theoretic semantics. In : Davis, S. (ed.): Pragmatics. A Reader. s. 33-51. New York, Oxford: OUP
- CARSTONOVÁ, R. (1998): Negation, 'Presupposition' and the semantics/pragmatics distinction. Journal of Linguistics, s. 309-350
- CARSTONOVÁ, R. : Relevance Theory and the Saying/Implicating Distinction.
[http:// www.phon.ucl.ac.uk/home/robyn/home.htm](http://www.phon.ucl.ac.uk/home/robyn/home.htm) 2. 12. 2004
- CARSTONOVÁ, R. : The Relationship between Generative Grammar and (Relevance-Theoretic) Pragmatics. [http:// www.phon.ucl.ac.uk/home/robyn/home.htm](http://www.phon.ucl.ac.uk/home/robyn/home.htm) 2. 12. 2004
- CARSTONOVÁ, R. (2004): Review of Stephen C. Levinson Presumptive Meanings: The Theory of Generalized Conversational Implicature. Journal of Linguistics 40, 181-186.
- CLEMEN, G. (1997): The Concept of Hedging: Origins, Approaches and Definitions. In: Markkanen, R. – Schroeder, H. (eds.): Hedging in Discourse. Approaches to the Analysis of a Pragmatic Phenomenon in Academic Texts. Berlin & New York : Walter de Gruyter
- COMRIE, B. (1976): Aspect. Cambridge – New York – Melbourne : CUP
- COMRIE, B. (1985): Tense. Cambridge – New York – Melbourne : CUP
- ČMEJRKOVÁ, S. (1996): Is this my position? Teenagers' response to mass media discourse. In: Beiträge zur Dialogforschung. Dialoganalyse VI/2, s. 281-290. Tübingen : Niemeyer
- ČMEJRKOVÁ, S. (2002): Rod v jazyce a komunikaci: specifika češtiny. SaS 63, s. 263-286.
- ČMEJRKOVÁ, S. (2002a): Gramatika a pragmatika. In: Hladká, Z. – Karlík, P. (eds.): Čeština – univerzália a specifika 4, s. 59-69. Praha: Nakladatelství LN.
- ČMEJRKOVÁ, S. – HOFFMANNOVÁ, J. (eds.)(2003): Jazyk, média, politika. Praha : Academia
- DANEŠ, F. (1971): Pokus o strukturní analýzu větných významů. SaS 32, s.193-207
- DANEŠ, F. (1973): Verba dicendi a výpovědní funkce. In: Studia Slavica Pragensia, s. 115-124. Praha: UK
- DANEŠ, F. (1979): Poznámky k slovesnému vidu z hlediska sémantického. In: Opuscula polono-slavica. Wrocław – Warszawa – Krakow – Gdańsk: Ossolineum
- DANEŠ, F. (2000): Der verbale Aspekt und die semantische Struktur des Verbes. In: Jazyk a text II, p. 115-123. UK : Praha.
- DANEŠ, F. (2003): Vilém Mathesius' Konzeption der funktionalen Linguistik. In: Nekula, M. (Herausgeber) - Prager Strukturalismus. Methodologische Grundlagen, s. 31-47. Universitätsverlag Winter : Heidelberg
- DASCAL, M. (1998): Types of Polemics and Polemical Moves. In: Beiträge zur Dialogforschung. Dialoganalyse VI/1, s. 15-33. Tübingen : Niemeyer
- DAVIS, S. (ed.)(1991): Pragmatics. A Reader. New York, Oxford: OUP
- DERRIDA, J. (1999): Gramatológia. Bratislava : Archa
- DIJK, T. A. van (1980a): Macrostructures. New Jersey: Hillsdale
- DIJK, T. A. van (1980b): Text and Context. New York: Longman
- DONNELLAN, K. (1978): Speaker reference, Descriptions and Anaphora. In: Cole, P. (ed.): Syntax and Semantics. Vol. 9: Pragmatics, s. 47-68. New York : Academic Press

- DONNELLAN, K. (1991): Reference and Definite Descriptions. In: Davis, S. (ed.): Pragmatics. A Reader. s. 52-64. New York, Oxford: OUP
- DREW, P. (1998): „Out-of-Hours“ Falos to the Doktor. Misalignment between Callers and Doktor suring Dialogit Questioning. In: Beiträge zur Dialogforschung. Dialoganalyse VI/2, s. 65-77. Tübingen : Niemeyer
- FIDELIUS, P. (1998): Řeč komunistické moci. Praha : Triáda
- FRAZER, B. (1975): Hedged Performatives. In: Cole, P. – Morgan, J. L. (eds): Syntax and Semantics 3. New York : Academic Press, p. 187-210.
- FIDLEROVÁ, U. M. (2002): Vztah mezi solidaritou a jazykem (interpretace na základě češtiny a japonštiny). In: Hladká, Z. – Karlík, P. (eds): Čeština – univerzália a specifika 4, s. 285-298. Praha: Nakladatelství LN.
- GAZDAR, G.: Pragmatics: Implicature, Presuppositions and Logical Form. New York: Academic Press 1979
- GEIS, M. L. (1997): Speech Acts and Conversational Interaction. Cambridge: CUP
- GHITA, A.C. (1998): Dialogic Aspects of Lying. In: Beiträge zur Dialogforschung. Dialoganalyse VI/1, s. 171-182. Tübingen : Niemeyer
- GOFFMAN, E. (1972): The Presentation of Self in Everyday Life. Penguin Books.
- GREENOVÁ, G.M. (1989): Pragmatics and Natural Language Understanding. Hillsdale : Lawrence Erlbaum Associates, Publishers
- GREŇ, Z. (1994): Semantyka i skladnia czasowników oznaczajacych akty mówy w jezyku polskim i czeskim. Warszawa : Slawistyczny ośrodek wydawniczy
- GREPL, M., KARLÍK, P. (1998): Skladba češtiny. Olomouc: Votobia.
- GRICE, H.P. (1975): Logic and Conversation. In: Cole, P., Morgan, J.L. (eds.): Syntax and Semantics, s. 41-58. Academic Press : New York.
- GRICE, H. P. (1991): Utterer's meaning, sentence-meaning and word-meaning. In: Davis, S. (ed.): Pragmatic. A Reader. s. 65-76. New York, Oxford: OUP
- GRODZIŃSKI, E. (1980): Wypowiedzi performatywne. Ossolineum : Wrocław
- GRZEGORCZYKOWA, R. (1989): Jezykowe wykladniki intencji wypowiedzi. BPTJ 42, s. 47-56.
- HABERMAS, J. (1981): Theorie des komunikatives Handeln 1, 2. Frankfurt am Main : Suhrkamp
- HALION, K.: Deconstruction and Speech Act Theory. www.e-anglais.com/thesis.html. 22.4.2004
- HAIČOVÁ, E. (1975): Negace a presupozice ve významové stavbě věty. Praha : Academia
- HAIČOVÁ, E. (2000): Presupozice, alegace a akomodace. In: Hladká, Z. – Karlík, P. (eds.): Čeština – univerzália a specifika 2, s. 123-129. Brno : MU
- HAUGH, M. (2002) : The intuitive basis of implicature. Pragmatics, vol 12/2, s. 117-134.
- HAUSENBLAS, K. (1984): Text, komunikáty a jejich komplexy. Zamyšlení pojmoslovné. SaS 45, s. 1-7.
- HAVEL, V. (1990): Largo desolato, Pokoušení, Asanace. Praha : Artforum
- HEIM, I. (1991): On the projection problem for presuppositions. In: DAVIS, S. (ed): Pragmatics. A Reader, s. 397-405. New York and Oxford : OUP
- HERITAGE, J. (1998): Conversation Analysis and Institutional Talk: Analyzing Distinctive Turn-Taking. In: Beiträge zur Dialogforschung. Dialoganalyse VI/2, s. 3-17. Tübingen : Niemeyer
- HJELMSLEV, L. (1972): O základech teorie jazyka. Praha : Academia
- HOFFMANNOVÁ, J.: Typy a vzájemné vztahy interpretačních činností produktora a recipienta v komunikačních procesech. SaS 49, 1988, s.134-139.
- HOFFMANNOVÁ, J. (1997): Stylistika a ... Praha: Trizonia
- HOFFMANNOVÁ, J. – MÜLLEROVÁ, O. – ZEMAN, J. (1999): Konverzace v češtině při rodinných a přátelských návštěvách. Praha : Trizonia
- HOFFMANNOVÁ, J. – MÜLLEROVÁ, O. (2000): Jak vedeme dialog s institucemi. Praha : Academia
- HONZÁK, R. (1999): Komunikační pasti v medicíně. Praha : Galén
- HORN, L. (1996) : Presupposition and Implicature. In: Leppin, S. (ed.): The Handbook of Contemporary Semantic Theory, s. 299-319. Oxford : Blackwell
- HORN, L. (1997): All John's children are as bald as the King of France: Existential Import and the

- Geometry of Opposition. The Papers of California Linguistic Society 33, s. 155-179.
- HORN, L. (2004) : Implicature. In: Horn, L. – Ward, G. (eds.): The Handbook of Pragmatics, s. 3-28. Oxford : Blackwell
- HORN, L. : Airport '86 Revisited: Toward a unified *any*. <http://www.yale.edu/linguist/faculty/horn.htm> 12. 2. 2005
- JAKOBSON, R. (1995a): Hledání podstaty jazyka. In: Červenka, M. (ed.): Poetická funkce, s. 42-54. H &H : Jinočany
- JAKOBSON, R. (1995b): Lingvistika a poetika. In: Červenka, M. (ed.): Poetická funkce, s. 74-105. H &H: Jinočany
- JELÍNEK, M. – ŠVANDOVÁ, B. a kol. (1999): Argumentace a umění komunikovat. Brno: MU
- KADMON, N. (2001): Formal Pragmatics. Oxford : Blackwell
- KALISZ, R. (1993): Pragmatyka jezykowa.: Gdańsk : Uniwersytet Gdański
- KAMP, H. – REYLE, U. (1993): From Discourse to Logic 1,2. Dordrecht – Boston - London : Kluwer Academic Publishers
- KAMP, H., untitled, <http://www.ims.uni-stuttgart.de/~hans/hpl-drt.pdf>, 256 stran, 9.2.2005
- KANNO, K. (1987): Performative analysis revisited: A solution of the Performadox. In: XIVth International Congress of Linguists. Abstracts of section papers and round table talks, s. 144. Berlin 1987.
- KARLÍK, P. (1987): Souvětné struktury s propozičním participantem. SPFFBU, A 35, s. 79-92. Brno: UJEP
- KARLÍK, P. (1995a): Studie o českém souvětí. Brno : MU
- KARLÍK, P. (1995b): Pojistkové věty. SPFFBU, A 43, s. 49-59. Brno : MU
- KARLÍK, P. (2004a): Pasivum v češtině. SaS 65, s. 83-112.
- KARLÍK, P. (2004b): Slovník a jednotky jazyka v něm. In: Blatná, R. (ed.): Syntagmatika a paradigmatica českého a jiného slova, s.123-138. Praha : UK
- KARLÍK, P.: Některé syntaktické a pragmatické vlastnosti vedlejších vět v češtině. Rkp.
- KARLÍK, P. – NEKULA, M., - PLESKALOVÁ, J. (2002): Encyklopedický slovník češtiny. Praha: NLN
- KATAMBA, F. (1993): Morphology. London : The Macmillan Press Ltd.
- KEMPSONOVÁ, R. (2001): Pragmatics: Language and Communication. In: Aronoff, M. Rees-Miller, J. (eds): The Handbook of Linguistics, s. 394-427. Oxford, UK : Blackwell
- KENNY, A. (1994, ed.) The Wittgenstein Reader. Oxford, UK, Cambridge, Mass.: Blackwell
- KIPARSKI, P. – KIPARSKI, C. (1970): Fact. In: Bierwisch, M. – Heidolph, K. E. (eds.) Progress in Linguistics, s. 143-173.
- KOKTOVÁ, E. (1986): Sentence Adverbials in Functional Description. Amsterdam : John Benjamins
- Kol. (1987) : MLUVNICE ČEŠTINY 3. Praha: Academia
- KOMÁREK, M. (1978): Příspěvky k české morfologii. Praha: SPN.
- KOMÁREK, M. (1979): K jednomu funkčnímu rozdílu v soustavě partikulí. SaS 40, s. 139-142.
- KOŘENSKÝ, J. (1983): Strukturace sémiotické triády se zřetelem k pragmatické dimenzi. SaS 44, s. 257-264.
- KOŘENSKÝ, J. (1984): Konstrukce gramatiky ze sémantické báze. Praha: Academia.
- KOŘENSKÝ, J.: Obecná teorie interpretačních procesů a řečová komunikace. SaS 49, 1988, s.131-134.
- KOŘENSKÝ, J. – HOFFMANNOVÁ, J. – MÜLLEROVÁ, O. – JAKLOVÁ, A. (1999): Komplexní analýza komunikačního procesu a textu. České Budějovice: PdF JU
- KOSCHMIEDER, E. (1934): Nauka o aspektach czasownika polskiego w zarysie. Wilno
- KOŤÁTKO, P. (1998): Význam a komunikace. Praha: Filosofia (AV ČR)
- KRAUS, J. (2003): Vyjadřování polemičnosti a významových opozic v politickém diskurzu. In: Čmejrková, S. – Hoffmannová, J. (eds.): Jazyk, média, politika, s. 13-39. Praha : Academia

- LAKOFFOVÁ, R. (1973) : The Logic of Politeness; or, minding your p's and q's. Papers from the Ninth Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society, s. 292-305. Chicago : Chicago Linguistic Society.
- LANG, E. (1979): Zum Status der Satzadverbale. SaS 40, s. 200-213.
- LARSON, R. – SEGAL, G. (1995): Knowledge of Meaning. Cambridge, Mass., London : The MIT Press
- LEHMANN, D. (1976): Untersuchungen zur Bezeichnung der Sprechaktreferenz im Englischen. Frankfurt am Main und München
- LEPORE, E. – LUDWIG, K. (2003): Outline for a Truth-Conditional Semantics of Tense. In: Jokic, A. – Smith, Q. (eds.): Time, Tense and Reference, s. 49-105. Cambridge, Mass. : The MIT Press
- LEVINSON, S. C. (1983): Pragmatics. Cambridge: CUP
- LEVINSON, S.C. (2000): Presumptive meanings: the theory of generalized conversational implicature. Cambridge, Mass. : The MIT Press
- LEECH, G.(1983): Principles of Pragmatics. London and New York: Longman.
- LIEDTKE, F. (1998): Grammatik der Illokution: über Sprechhandlungen und ihre Realisierungsformen im Deutschen. Tübingen : Narr
- LIEDTKE, F. – HUNDSNURSCHER, F. (eds.) (2001): Pragmatische Syntax. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- LUCY, A. J.(1992). Reflexive language: Reported speech and metapragmatics. Cambridge: CUP
- LYCAN, W.G. (1984): Logical Form in Natural Language. Cambridge, Mass., London, UK : The MIT Press
- LYONS, J. (1977): Semantics 1, 2. Cambridge: Cambridge University Press.
- MACURA, V. (1992): Šťastný věk. Symboly, emblémy a mýty 1948-89. Praha : Pražská imaginace.
- MACHEK, V. (1957): Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha : Nakl. ČSAV
- MATHESIUŠ, V. (1946a): O soustavném rozboru jazykovém. Čeština a obecný jazykozpyt, s. 157-174. Praha : Melantrich
- MATHESIUŠ, V. (1946b): Nkolik slov o podstatě věty. Čeština a obecný jazykozpyt, s. 224-233. Praha : Melantrich
- McQUAIL, D. (1999): Úvod do teorie masové komunikace. Praha 1999 : Portál
- MEIBAUER, J. (1986): Rhetorische Fragen. Tübingen : Niemeyer
- MEIBAUER, J.(1999): Pragmatik. Eine Einführung. Tübingen: Stauffenburg Verlag
- MEY, J.L. (1993): Pragmatics. Oxford & Cambridge: Blackwell.
- MISTRÍK, J. (1978): Paralingvistické prostředky v dialógu. SaS 39, 1978, s. 325-327.
- MORRIS, Ch. (1970): Základy teorie znaků. In: Lingvistické čítanky I, s. 7-57. Praha.
- MOTSCH, W. (1983): Satz und Sprachhandlung als Grundbegriffe der Textanalyse. In: Linguistische Studien 112, s. 104-132. Berlin: Institut für Sprachwissenschaft
- MOTSCH, W. – PASCH, R. (1984): Bedeutung und illokutive Funktion sprachlicher Äusserungen. Zeitschrift für Fonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung 37, s. 471-489.
- MUKAŘOVSKÝ, J. (1982): Dialog a monolog. Studie z poetiky, s. 208-229. Praha : Odeon
- MÜLLEROVÁ, O. – HOFFMANNOVÁ, J. (1994): Kapitoly o dialogu. Praha : Pansofia
- MÜLLEROVÁ, O. – HOFFMANNOVÁ, J., SCHNEIDEROVÁ, I (1992) : Mluvená čeština v autentických textech. Jinočany: H&H
- NAUMANN, R. (1998): Stirbt die Deutsche Sprache? Überlegungen zum Sprachwandel durch IRC (Internet Relay Chat). In: Beiträge zur Dialogforschung. Dialoganalyse VI/1, s. 249-262. Tübingen : Niemeyer
- NEBESKÁ, I.: Produktor vs. recipient: specifika jejich interpretačních činností. SaS 49, 1988, s.139-142.
- NEBESKÁ, I. : Je relevance dostačujícím principem komunikace? SaS 52, 1991, s. 104-108.
- NEBESKÁ, I. (1992): Úvod do psycholingvistiky. Jinočany : H&H
- NEBESKÁ, I. (2001): Konotace a inference. In: Hladká, Z. – Karlík, P. (eds.): Čeština – univerzália a specifika 3, s. 259-264. Brno : MU
- NEKULA, M. (1990): Pragmalingvistická interpretace ironie. SaS 51, s. 95-110.
- NEKULA, M. (2004): Deminutiva a zdvořilost. In: Hladká, Z. – Karlík, P. (eds.): Čeština – univerzália a

- specifika 5, s. 120-128. Praha : Nakladatelství LN.
- NUNBERG, G. (1993): Indexicality and Deixis. *Linguistics and Philosophy* 16, s. 243-286.
- NUNBERG, G. (2002): Descriptive Indexicals and Indexical Descriptions. In: Reimer, M. – Bezuidenhout, A. (eds.): *Descriptions and Beyond*. Oxford UK : OUP
- OSOLSOBĚ, P. (2003): A Source of Teleological Thinking for the Prague Linguistic Circle. In: Nekula, M. (Herausgeber) - *Prager Strukturalismus. Methodologische Grundlagen*, s. 121-133. Universitätsverlag Winter : Heidelberg
- OWENOVÁ, M. (1983): *Apologies and Remedial Interchanges*. Berlin – New York - Amsterdam : John Benjamins
- PALMER, F.R. (1986): *Mood and Modality*. Cambridge UK, NY, Melbourne : CUP
- PANEVOVÁ, J. – BENEŠOVÁ, E. – SGALL, P. (1971): Čas a modalita v češtině. *Philologica, AUC XXXIV*. Praha : UK
- PASCHOVÁ, R. (1979): Propositionale Einstellungen des Sprechers und die Konstitution von Sprechakttypen. *SaS* 40, s. 118-123.
- PECCEI, J. S. (1999): *Pragmatics*. London and New York: Routledge.
- PEIRCE, Ch. S. (1972): *Grammatica Speculativa*. In: Palek, B., Short, D. (eds.): *Lingvistické čítanky. Sémiotika 1*. Praha : SPN
- PERISSUTTIOVÁ, A.M. (2003): *Determinatory neurčitosti v češtině*. Napoli : MU Brno, Università degli studi Napoli, Brown University
- RÉCANATI, F. (1987): *Meaning and force*. Cambridge: CUP
- RÉCANATI, F. (1991): The pragmatics of what is said. In: Davis, S. (ed.): *Pragmatics. A Reader*. New York, Oxford, OUP, s. 97-120.
- RÉCANATI, F. (1993): *Direct Reference. From Language to Thought*. Oxford, UK : Blackwell
- ROLF, E. (1990): On the concept of action in illocutionary logic. In: Burkhardt, A. (ed.): *Speech acts, Meaning and Intentions*, s. 147-165. Berlin – New York : De Gruyter
- ROSENGREN, I. (1982): Die Textstruktur als Ergebnis strategischer Überlegungen des Senders. In: Rosengren, I. (ed.): *Sprache und Pragmatik*, s. 157-191, Lund : Häftad. Almqvist & Wiksell International
- ROSS, J.R. (1970): On declarative sentences. In: Jacobs, R. A. – Rosenbaum, P.S. (eds.): *Readings in English transformational grammar*. Waltham – Toronto – London : Blaisdell
- RUŽIČKA, R. (1999): *Control in grammar and pragmatics*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- SEARLE, J. R. (1969): *Speech acts. An essay in the philosophy of language*. Cambridge: CUP.
- SEARLE, J. R. (1971): What is a speech act? In: Searle, J.R. (ed.): *The philosophy of language*. Oxford : OUP
- SEARLE, J. R. (1975): Indirect speech acts. In: Cole, P. – Morgan, J.L. (eds.): *Syntax and Semantics 3*. New York : Academic Press
- SEARLE, J. R. (1976): A classification of illocutionary acts. *Language in Society* 5, s. 1-23.
- SEARLE, J. R. (1979): *Expression and meaning*. CUP : Cambridge
- SEARLE, J.R. (1983): *Intentionality*. CUP : Cambridge
- SEARLE, J. R. (1991): Referential and Attributive. In: Davis, S. (ed.): *Pragmatics. A Reader*. New York, Oxford, OUP, s. 121-133.
- SADOCK, J. (1974): *Toward a Linguistic Theory of Speech Acts*. New York: Academic Press.
- SCHMITT, H. (2000): *Zur Illokutionsanalyse monologischer Texte*. Frankfurt am Main : Peter Lang GmbH
- SGALL, P. (2000): Sémantika a pragmatika v jazyce různých typů. In: Hladká, Z. – Karlík, P. (eds.): *Čeština – univerzália a specifika 2*, s. 107-113. Brno: MU.
- SKALIČKA, V. (1937): Promluva jako lingvistický pojem. *SaS* 3, s. 163-166.
- SKALIČKA, V. (1960): *Syntax promluvy (enunciace)*. *SaS* 21, 241-249.
- SKOWRONEK, K. (1993): *Reklama. Studium pragmalingwistyczne*. Kraków : PAN
- SLANČOVÁ, D. (1999): *Reč autority a lásky*. UPJŠ : Prešov
- SMITH, B. (1990): Towards a history of speech act theory. In: Burkhardt, A. (ed.): *Speech acts, Meaning and Intentions*, s. 29-61. Berlin – New York : Mouton de Gruyter

- SMITH, Q. (2003): Reference to the Past and Future. In: Jokic, A. – Smith, Q. (eds.): Time, Tense and Reference, s. 357-390. Cambridge, Mass.: M.I.T. Press
- SPERBER, D. – WILSON, D. (1986): Relevance: Communication and Cognition. Oxford : Blackwell
- STALNAKER, R.C. (1973): Presuppositions. *Journal of Philosophical Logic* 2, s. 447-457.
- STALNAKER, R.C. (1991): Pragmatic Presuppositions. In: In: Davis, S. (ed.): *Pragmatics. A Reader*. New York, Oxford, OUP, s. 471-482.
- SVOBODOVÁ, M. (1998): The Police Interview as a Dialogue. In: *Beiträge zur Dialogforschung. Dialoganalyse VI/2*, s. 133-140. Tübingen : Niemeyer
- ŠOLTYS, O. (1983): Verba dicendi a metajazyková informace. Praha: ÚJČ ČSAV
- ŠTÍCHA, F. (2002): Obligatorní, preferenční a fakultativní užívání zájmena já po spojkách hypotaktických – korpusová analýza. In: Hladká, Z. – Karlík, P. (eds): *Čeština – univerzália a specifika 4*, s. 171-176. Praha: Nakladatelství LN.
- ŠVEHLOVÁ, M. (1994): Zdvorilost a řečová etiketa. Sb. Pdf UK, *Filologické studie XIX*. Praha : UK
- TANNENOVÁ, D. (1991): You Just Don't Understand. *Women and Men in Conversation*. New York : Ballantine Books
- TERKOURAFIOVÁ, M. (2001): Politeness in Cypriot Greek : A Frame Based Approach. www.cus.cam.ac.uk/~mt217/thesis.pdf 20.9.2005
- TOMAN, J. (1995): The Magic of a Common Language: Mathesius, Jakobson, Trubetzkoy and the Prague Circle. Cambridge USA : MIT Press
- ULKANOVÁ, M. (1992): Zur Klassifikation von Sprechakten. Tübingen : Niemeyer
- VANDERVEKEN, D. (1991): Non-Literal Speech Acts and Conversational Maxims. In: Lepore, E. – Gulick, van R. (eds): *John Searle and His Critics*, s. 371- 384. Oxford UK, Cambridge USA : Blackwell
- VANPARYS, J. (1999): Categories and Complements of Illocutionary Verbs in a Cognitive Perspective. Frankfurt am Main : Peter Lang
- VENDLER, Z. (1957): Verbs and Times. *The Philosophical Review* 66, s. 143-160.
- VERSCHUEREN, J. (1999): *Understanding Pragmatics*. London: Arnold.
- VERSCHUEREN, J. (2000): Notes on the Role of Metapragmatic Awareness in Language Use. *Pragmatics*, Vol. 10, No. 4, s. 439-456.
- VIEHWEGER, D. (1979): Semantische und pragmatische aspekteäusserungskommentierenden Gesprächsformeln. *SaS* 40, 1979, s. 112-117.
- VIOLIOVÁ, P. (1998): Electronic Dialogue between Orality and Literacy. A Semiotic Approach. In: *Beiträge zur Dialogforschung. Dialoganalyse VI/1*, s. 263-270. Tübingen : Niemeyer
- VOYVODICH, D. (1999): Verba dicendi u performativnoj upotrebi. In: *Tvorbena i leksicka semantika u srpskom i drugim slovenskim jezicima*, p. 219-228. CANU: Podgorica
- VOYVODICH, D. (2002): O “principu gradualne kvantifikacije“ ilokutivne moci z preskriptivnim govornim cinovima. In: *Sbornik matice srpske za slavistiku* 62, p. 149-157. Matica Srpska : Novi Sad
- WEIGANDOVÁ, E. (1998): Emotions in Dialogue. In: *Beiträge zur Dialogforschung. Dialoganalyse VI/1*, s. 35-48. Tübingen : Niemeyer
- WEINRICH, H. (2000) : *Linguistik der Lüge*. München : Beck
- WEIYUN HE, A. (2001): Discourse Analysis. In: Aronoff, M. – Rees-Miller, J. (eds): *The Handbook of Linguistics*, s. 428-445. Oxford, UK : Blackwell
- WIERZBICKA, A. (1972): *Semantic primitives*. Frankfurt am Main : Athenäum
- WIERZBICKA, A. (1973): Akty mówy. In: M. R. Mayenova (ed.): *Semiotyka i struktura tekstu*, s. 201-219. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk : Ossolineum
- WIERZBICKA, A. (1991): *Cross-Cultural Pragmatics*. Berlin – New York : Mouton de Gruyter
- WITTGENSTEIN, L. (1979): *Filozofické skúmania*. Bratislava : Pravda
- WITTGENSTEIN, L. (1993): *Tractatus logico-philosophicus*. Praha : ISE Svoboda- Libertas
- WUNDERLICH, D. (1976): *Studien zur Sprechakttheorie*. Frankfurt am Main: Suhrkamp
- ZILLIG, W. (1982): *Bewerten. Sprechakttypen der Bewertenden Rede*. Tübingen : Niemeyer

Summary

Pragmatics in Czech is the first consistent treatise dealing with pragmatic phenomena in Czech language in entirety. From the theoretical point of view, the present book adopts the methods of the so-called moderate pragmatics. It means that if we take a sentence S and (1) specify the meaning of every word in S, (2) specify the compositional (syntactic) rules, (3) disambiguate every ambiguous expression in S or precisify every vague expression, respectively, and (4) determine the reference of every referring expression in S (including indexical ones), we are able to provide (derive) a/ conditions under which S is true, b/ proposition expressed by S and, c/ what intuitively is literally said by S. It is not denied that for certain indicative sentences their truth conditions go beyond the semantic values of their constituents but the position of “radical pragmatics” saying that the meaning of a sentence only has “applications” against a background of assumptions and practices not representable as a part of meaning is not accepted here. The only exception can be found in the chapter dealing with speech acts (Ch. 4) where the crucial context-sensitivity in interpretation of particular speech acts is presented as an argument against the sheer linguistic nature of them.

There is no “pragmatic level” in a language, on the other hand, each language phenomenon has a pragmatic dimension to itself and it can be viewed in a pragmatic perspective. The mentioned pragmatic perspective means to view the language phenomena as means of communication, in language performance (as opposed to language/grammar competence) depending on a communicative situation. While a sentence often allows more than one interpretation, an utterance of a sentence usually does not (see the conditions (1) – (4) above).

The book covers all the main topics considered as pragmatics specifics, i.e. functioning of (Czech) language in communication. Ch. 2 deals with reference and deixis, paying special attention to their level of grammaticalization in Czech (the links of spatio-temporal deixis to Czech verbal aspect and verbal prefixes, e.g.). Social deixis, on the contrary, including system of honorifics, is highly culture- and social- context dependent. Ch. 3 presents the most influential concepts of presupposition, showing the role of Czech morphological congruence in the bridging of semantic gaps in text. Ch. 4 is devoted to speech acts. First, a terminological clarity is aimed for, distinguishing the terms speech act, speech action (*Sprachhandlung*) and communicative function of an utterance (often used interchangeably). Further, the analysis of Czech performative and illocutionary verbs is presented, together with an overview of speech acts classification

(taxonomy) possibilities. While the very concept of a speech act is universal, the repertory of illocutionary/performative verbs is language-specific. In the end of Ch. 4, it is shown that the detailed descriptions of inferential process taking into account not only the immediate context and situation but also cultural context are getting more and more distant from the original concept of “speech acts“ – general semantic - pragmatic actions ruled and constituted by general rules. It has become obvious that an interpretation of an individual utterance is not valid without specific findings derived from a context. Even though the primary illocution given by the form of the utterance is accepted as a starting point of the interpretation it must not be omitted that a locution (locutionary act) is always only a “vehicle“ of illocution – there is no direct and enforced relation between the form of an utterance and its (illocutionary) meaning. The same sentence can be used literally or nonliterally, depending on how the speaker intends his utterance to be taken. Illiteral speaking is the domain of figurative speech and irony and it should not be confused with the opposition direct speech act – indirect speech act. Since every utterance has at least secondary illocution (but it does not exclude cummulation of other subsequent illocution/s) the inferential process at the part of addressee is always necessary. Speakers expect addressees to draw inferences from everything that is uttered no matter how “direct“ the presented utterance can be and the inferential process starts already at the perceived locution. The same sorts of illocutionary acts that can be performed by means of illocutionary force indicating devices can be performed without them. The mutual correlation of form and function, however posited in the notion of primary illocution, is in fact denied in the process of interpretation. The language compatibility as a bond between a form of the utterance and its actual (illocutionary) meaning is too weak – a statement (indicative sentence) is compatible with almost any illocutionary force. Generally, speech acts can be described more or less systematically in the terms of pragmatics (or the language philosophy) but a systematic and consistent description of their syntactic and semantic features is problematic. In the analyses of real communicative interactions, where not just isolated utterances or pairs of utterances of the kind “action – response“ are examined, the experience has shown that without extensive context and without data defining the communicative situation an adequate interpretation is not possible. As a result of similar findings, linguistics has moved towards another part of linguistic pragmatics – conversation analysis.

Ch. 5 deals with conversational maxims and implicatures. When an illocutionary act is performed indirectly, it is performed by way of performing some other one directly. Nonliteralness

and indirectness are the two main ways in which the semantic content of a sentence can fail to determine the full force and content of the illocutionary act being performed in using the sentence. They rely on the kind of processes described by Grice in his analysis of conversational maxims. In order to fully interpret an individual utterance of a sentence the addressee needs to start what Grice called conversational implicature. The factors triggering the implicature are based on speaker's breaking/flouting of one or more conversational maxims – with the basic assumption that the most important one, the cooperative principle, is being observed. Irony can be more straightforward, it has its own specific signals like particles and/or intonation. Grice's examples show that implicature is mostly applied to cases of nonliteral or indirect statements made with the use of indicative sentences. The application of the generalized conversational implicature in the Czech system of determiners/quantifiers is shown in the traditional square of oppositions.

Ch. 6 shows the main topics and areas researched in the field of conversation analysis, Ch. 7 gives an overview of metapragmatics.